

С благословом Његовог Преосвештенства
епископа жичког Господина Хризостома

Изложба у част 150 година постојања

ЦРКВА СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ У ГОРЊЕМ МИЛАНОВЦУ

НАСТАЈАЊЕ И ТРАЈАЊЕ

Аутори:

Ана Боловић, Александар Марушић

ЦРКВА СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ

МУЗЕЈ РУДНИЧКО-ТАКОВСКОГ КРАЈА

14. октобар - 13. новембар 2012.

Горњи Милановац

Последња задужбина кнеза Милоша Обреновића, а уједно и најзначајнија грађевина мајстора Настаса Ђорђевића, црква Свете Тројице у Горњем Милановцу, је током претходних 150 година, упркос многобројним успонима и падовима, остала као најпрепознатљивији симбол духовности, вере и просвећености рудничко-таковског краја. Делећи судбину народа, често на ивици нестанка, снагом воље свог стада, спашавала се амбиса, враћајући се увек јача, лепша и боља.

Нама садашњима, припала је та част, али и обавеза да, што је више могуће, расветлимо њено настајање, трајање, и зашто не рећи одолевање. То је најмање што смо могли учинити.

Реализација изложбе и израда каталога не би била могућа без помоћи свештенства цркве Свете Тројице и њеног старешине Драгана Ђорџа, Архива Југославије, Архива Србије, власника штампарије NBS граф Жарка Нешовића, предузећа Gold Tower Trade, дизајнера Вељка Тројанчевића и колектива Музеја рудничко-таковског краја, на чему им од срца захваљујемо.

Аутори

МИЛАНОВАЧКА СВЕТИЊА - НАСТАЈАЊЕ И ТРАЈАЊЕ...

Увод

Још од првих дана битисања на овоземаљским просторима, људски род је карактерисала склоност ка веровању и поштовању универзалних вредности на којима се та иста вера заснивала. Паралелно са, како би ми данашњи рекли, надолазећом религиозношћу, јавила се потреба за подизањем божијих храмова, као коначних исходишта верујућих. Где год да су никли, и какви год да јесу, сви заједно већ вековима симболишу места човечије духовности, идентитета, али и саборности.

Горњи Милановац и његови житељи, имали су ту срећу да свега пар година пошто су се уписали на мапу света, добију не само богомољу репрезентативног изгледа, већ и симбол, односно обележје, без којег би данашњи град и његова повест били незамисливи.

Брусница, Деспотовица, Горњи Милановац

Историја „најмлађе окружне вароши у Србији“ почиње знатно пре њеног званичног оснивања 1853. Још у првим годинама Милошеве владавине уместо порушеног Рудника, ново нахијско, а касније и окружно средиште овог дела Србије, постала је малена Брусница. У њој је временом основан суд, затим подигнута црква, установљен сточни вапшар, отворани дућани, зидане механе и приватне куће. Ипак неповољна конфигурација терена, тј. стрма брда која су окруживала Брусницу, веома брзо су постала непремостива препрека за било какав даљи напредак и развој. Услед недостатка простора 1839. године, на предлог тадашњег окружног начелника Вула Вукомановића, покренута је иницијатива о премештању вароши на нову и подеснију локацију.

Нестабилне прилике у Србији и промена династије гурнули су ово питање у страну све до 1851. када се проблем поново актуелизује. Те године коначно је између три могућа, изабран простор „Дивљег поља“ на десној обали реке Деспотовице за место где

ће се изградити потпуно ново насеље. Поменути простор налазио се у атару Бруснице и представљао је раскрсницу путева према Чачку, Крагујевцу и Ваљеву. Пре подизања нове вароши ту се налазио стари турски хан и једна воденица.

Након што је донета одлука да се власници земљишта у „Дивљем пољу” материјално обештете, приступило се изради регулационог плана, првог такве врсте у Србији. За овај посао ангажовани су стручњаци из Беча. Њихов нацрт предвиђао је да се све улице пружају правцем исток-запад, односно север-југ, затим да се секу под правим углом, а истовремено су назначена и места где ће се градити јавне, а где приватне зграде. На овај начин добијено је 268 плацева подељених у четири класе. Главне саобраћајнице са тротоарима биле су широке 19, а споредне 15 метара. У центру је постављен трг у облику правоугаоника, на чијем врху је 22. октобра 1853. започета градња зграде Окружног начелства, данас најстаријег јавног објекта у Горњем Милановцу. Вода за пиће доведена је са оближњег брда Ждребан, а лева обала Деспотовице због опасности од плавења није насељавана.

Становници Бруснице нису приморавани на сеобу, али им је забрањена свака даља градња у тзв. „Старој чаршији.“ У њој је још пркосила само црква Св. Николе, чувајући сећање на минула времена.

Поновним доласком на власт, Милош Обреновић је 3. априла 1859. године, донео указ о промени назива тада тек шестогодишње вароши. Ново име насеље је добило по кнежевом полубрату војводи Милану. Како је већ постојао Милановац на Дунаву (бивши Пореч), који је носио име по Милошевом сину, Деспотовица је названа Горњи Милановац јер се налазила на већој надморској висини.

Нова варош брзо је напредовала. Њен изглед мењао се из године у годину. Премештањем основне и недуго затим отварањем женске школе, тј. оснивањем поште и читаонице, Горњи Милановац је врло брзо постао, за ондашње прилике, напредна и угледна средина.

Оскудни писани извори из тог времена не могу посведочити, али народна традиција памти да је у првим годинама по оснивању град опслуживала мања црква брвнара посвећена Светом Апостолу Томи. Када је подигнута, ко је био њен ктитор,

како је изгледала, и коначно колико је трајала, ни данас се са сигурношћу не може рећи. Да је предање ипак поуздано и тачно, казује нам приложнички запис сачуваног Светог Јеванђеља из 1779, у коме, између осталог, стоји да је ову богослужбену књигу 21. јуна 1858. године поклонио храму Светог Томе у Деспотовици, лично руски цар Александар II.¹

Настајање

Упркос свему, младом и полетном граду, ипак је нешто недостајало. То нешто, несумњиво је било адекватније духовно стециште, тј. већа и пространија црква која би на примеренији начин одговорила потребама верника.

Да је неопходно што пре подићи богомољу уверио се септембра месеца 1857. године приликом посете Деспотовици, и њен оснивач Александар Карађорђевић. Дошавши са намером „да види како варош изгледа, шта је изграђено и шта јој недостаје“, приметио је да се нигде не гради црква, па је одлучио да тадашњем председнику општине Вују Васићу лично поклони 100 дуката, истовремено предлажући му да се оснује посебан фонд за изградњу трајне светиње.²

Локалне власти послушале су савет српског кнеза, и одмах кренуле у реализацију његове идеје. Већ 9. маја 1858. потписан је уговор са Томом Вучићем Перишићем, по коме се овај веома утицајан човек обавезао да ће уложити 3000 дуката и подићи у Деспотовици храм божији. Огорчени противник Милоша Обреновића, најзаслужнији за његов одлазак из Србије 1839, пожелео је да пред крај живота заједно са супругом Агнијом сазида задужбину, и тако у новоизграђеној вароши остави вечити траг.³

¹ Поменути запис налази се на докоричном листу Јеванђеља, које се данас, као најстарија црквена књига, чува у библиотеци храма Свете Тројице; Слободан Д. Николић, *Летопис цркве, града и парохија горњо-милановачких у Гор. Милановцу I*, (у даљем текст Летопис), Горњи Милановац, 1962, 3; Љ. Дурковић Јакшић, *Епископ жички Сава Дечанац и његов преглед жичке епархије 1892-1896*, Краљево, 1989, 65.

² *Српске новине*, год. XXIV, бр. 109, 26. септембар 1857, 420; М. К. Миловановић, *О имену и месту Горњег Милановца*, Зборник радова Музеја рудничко-таковског краја (у даљем тексту ЗМРТК), 1, Горњи Милановац, 2001, 128; Р. Гачић, *Црква Свете тројице у Горњем Милановцу*, Духовне речи, Горњи Милановац, 2001, 76.

³ Р. Ј. Поповић, *Тома Вучић Перишић*, Београд, 2003, 224-225.

Као друга уговорна страна, општина се обавезала да на име камате дародавцу, све док је жив, годишње издаје 240 динара. Светоандрејска скупштина и повратак Обреновића утицали су да Вучићев фонд остане неискоришћен у сврхе за које је био основан. У наредним деценијама он ће постати предмет спорења између духовних и световних власти вароши подно Рудника.⁴

Вест да „Његова Светлост намерава овде подићи цркву о свом трошку“, стигла је у Деспотовицу 10. марта 1859. око четири сата после подне. Њу је из Београда заједно са информацијом да ће варош добити ново име, послао „по специјалној штафети“ некадашњи начелник Рудничког округа Младен Жујовић. Значајне и помало очекиване новости, мештани су дочекали са радосћу и одушевљењем. Тим поводом огласила су се звона са старе богомоље, пуцале су прангије, наздрављало се у част Милоша Обреновића, а увече су под светлосћу бакљи „кметови износили вина и народ частили“.⁵ Веселе се, ако је судити по тадашњој штампи, „протегло“ до дубоко у ноћ.

Када се славе стишало и еуфорија прошла, приступило се свим оним припремним радњама, неопходним да се овај нимало једноставан посао успешно приведе крају. Тако је 6. априла 1860. у Крагујевцу, тачније у тамошњој канцеларији главне управе грађевина, одржана лицитација на којој је мајстору Настасу Ђорђевићу као најповољнијем понуђачу уступљена грађња милановачког храма.⁶

---

⁴ Пошто је кнез Милош одлучио да сагради цркву, Вучићев новац задржан је у посебној каси. После две године појавио се мањак, па је преостала сума пренета у општинску благајну. Адвокат Коста Обрадовић, заступник Вучићевих наследника, безуспешно је покушавао да новац поврати у оставинску масу. Истовремено, Црквена општина у Горњем Милановцу сматрала је да преостала материјална средства припадају искључиво њој, па није пристала да се из фонда одобри 1000 дуката за поправку зграде школе 1869. године. Због тога се у спор морао умешати и тадашњи министар просвете Димитрије Матић (Б. Перуничкић, *Чачак и Горњи Милановац 1866-1915*, II, Чачак, 1966, 140-157; АСАНУ, бр. 9237, *Заставитина Милана Ђ. Милићевића*).

⁵ *Српске новине*, год. XXVI, бр. 32, 14. март 1859, 129; *Белешке Младена Жујовића државног саветника*, Београд, 1902, 118

⁶ Крајем марта 1860. године упућен је преко *Српских новина* званичан позив заинтересованим лицима која су сматрала да би била кадра радити на подизању не само цркве у Горњем Милановцу, већ и у Аранђеловцу. Према тада објављеним правилима надметања потенцијални зидари морали су уплатити „каузију од 150 дуката царских у новцу, или место овога јемство у непокретним добрима, која морају бити судом потврђена“.

Српском кнезу допало се то што ће главни неимар његове задужбине бити протомајстор Настас Ђорђевић, чувен по знању и грађевинском таленту. Признат и познат, овај рођени Охрићанин, стекао је углед, највише захваљујући великом броју успешно и на време подигнутих јавних, односно приватних објеката. У Србију је дошао по окончању Милошевог устанка, бирајући Брусницу за своје трајно станиште. Заједно са братом Спасојем радио је између осталог на обнови старог конака у Студеници, затим цркве у Враћевшници, и оне на Савинцу. Окончавши живот већ у 55-тој години сахрањен је на старом милановачком гробљу 20. новембра 1866.⁷ Поред неспорних грађевинских подухвата, овај озбиљан и достојанствен човек остаће упамћен и као родоначелник најпознатије овдашње уметничке породице – Настасијевић.

Непосредно пре започињања радова уприличен је на милановачком тргу краћи састанак ктитора и главног мајстора, изабраног да сагради планирану богомољу. Према сачуваном сећању први је на заказано место стигао Настас, у друштву брата и најближих сарадника. Мало касније, из правца Крагујевца појавио се и Милош са пратњом. Након краћег поздрављања прешло се на конкретне разговоре, у којима је стари кнез изложио жеље и очекивања, а протомајстор своје услове неопходне да се посао ваљано обави. На опште задовољство, договор је брзо и лако постигнут. Настас је на име аконтације добио 1000 дуката, али и јасну поруку да ће „ако црква не буде добро и лепо изграђена за предвиђено време“, бити обешен о једно дрво.⁸

Када су коначно усаглашени сви детаљи и разјашњене поједине нејасноће, приступило се освећењу места где ће се храм зидати, па је након доста перипетија, 9. маја 1860. године коначно постављен камен темељац будуће цркве у Горњем Милановцу.⁹ Том приликом је окружни протојереј Петар Протић, заједно са месним свештеницима

---

⁷ Р. Станић, *Настас Ђорђевић – неимар кнез Михаилових задужбина*, Таковске новине, год. III, бр. 62, 15. фебруар 1968, 4; Исти, *Настас Ђорђевић – неимар кнез Милошевих задужбина*, Таковске новине, год. III, бр. 63, 22. фебруар 1968, 4;

⁸ О току састанка, броју присутних и атмосфери која је владала, видети више у С. Настасијевић, *Мамчило Настасијевић – човек и уметник*, приредила Тања Гачић, Горњи Милановац 2012, 22-23;

⁹ Освећење плаца обављено је 4. маја 1860. године (прим аут.)

„светом водом темељ покропио“, а затим је ударајући чекићем, три пута изговорио: „У име оца и сина и светога духа амин“. Истовремено, на „чело“ олтара стављен је исклесан камени крст, а у основу будућег торња стаклом заштићен запис, са именом ктитора, односно празника, коме је храм посвећен.¹⁰ Коначно, мајсторима, ангажованим на изградњи, припао је задатак да пре него што испеку, на темељима цркве закољу једног овна, и тако симболично принесу жртву.

Да би испоптовао оно на шта се обавезао, Настас Ђорђевић је са својих 60 мајстора и шегрта одмах прионуо на посао. Како је текло зидање, да ли је било проблема или потешкоћа, данас се са сигурношћу не може знати, јер сачуваних података из тог доба нема, сем чињенице да су радови на храму трајали две године. Четири месеца након освећивања темеља, упокојио се Милош Обреновић, па је градњу, испоставиће се кнежеве последње задужбине, успешно привео крају његов син Михаило 1862.¹¹

Одређених неспоразума, па и љутње на релацији главни мајстор-критори, вероватно је било, пре свега због доласка инжењера Штаинлехнера у милановачку варош, и примедаба истог на изглед цркве. Услед недостатка поузданије документарне грађе, елементи стварности тог догађаја, уметнички су обликовани у прозној литератури, и као такви, додуше крајње непоуздани, дају нам какву-такву слику тог догађаја. Ако је веровати ономе што је записано, појава „туђинца који надгледа радове“ толико је онерасположила Настаса Ђорђевића да је он одмах обуставио све радове. Тек оног момента, када је сходно древном обичају „уздана сенка странца у темеље храма,“ посао је могао бити настављен.¹²

---

¹⁰ Текст поменутог записа објављен у *Српским новинама* 24. маја 1860, заједно са информацијом о почетку градње милановачког храма, у целини је гласно: „Положи се темљ цркве гор. милановачке храма сошествія св. духа при благоверномъ и христонобивомъ владоушемъ князу србскомъ Милошу Обреновићи првомъ кои овај домъ божій подићи намерава.“

¹¹ Легенда каже да је Милош по савету једног калуђера одлучио да подигне три истоветне цркве, и то у Горњем Милановцу, Аранђеловцу и Жабарима. На тај начин желео је да пред крај живота још једном окаже грехе због Карађорђевог убиства.

¹² АС, МБ 1862, но. 838; М. Настасијевић, *Хроника моје вароши*, Горњи Милановац, 2003, 20-23, 71-73.

Почетна вредност планираних трошкова изградње цркве, без унутрашњег опремања, била је процењена на близу 3600 дуката. Од те суме 1000 је потрошено за потребе набавке материјала, а остатак је исплаћен градитељима.¹³ Податке о евентуалном коришћењу додатних средстава, данас није могуће наћи, нити проверити.

Пошто је кнез Милош пожелео да нова црква буде изграђена од истог материјала као његова прва задужбина на Савинцу, камен се морао водити из мајдана у Синошевићима, тачније на имању породице Радојичић, којој је за ту услугу исплаћено 15 дуката. Фини тесани таковски пепчар, жућкасто окер боје, трајно је обележио архитектонски изглед богомоље, дајући јој тако преко потребну визуелну специфичност и топлину.

Репрезентативно замишљена, и као таква изведена милановачка светиња, је у основи једнобродна грађевина са високом полукружном апсидом на источној и елегантном постбарокном куполом на западној страни. Покривена двоводним лименим кровом, поред три улаза једноставне профилације, поседује и осам полукружно засведених прозора. Рапчлаћену и богато декоративну фасаду, даровити мајстори оплеменили су многобројним елементима камене пластике, попут аркада, конзола или розета.

Унутрашњост храма подељена је на три неједнака травеја. Изнад улазног дела налази се хорски простор, из којег степениште води ка врху звоника. Истовремено, у централном делу истичу се четири масивна пиластра (прислоњена стуба) са изузетно лепо обрађеним капителима. Коначно, свод цркве ојачан је потпорним луцима, чија улога је искључиво конструктивне природе.¹⁴

¹³ АС, ЗМП-МФ: 7782

¹⁴ О архитектонском изгледу и вредностима цркве Свете Тројице, видети више у: Р. Станић, *Последња задужбина кнеза Милоша Обреновића*, Таковске новине, год. II, бр. 27, 12. јануар 1967, 6; Р. Гачић, *Црква Свете тројице у Горњем Милановцу*, Духовне речи, Горњи Милановац, 2001, 77-80; Исти, *Зидане цркве на подручју општине Горњи Милановац*, ЗМРТК, 3-4, Горњи Милановац, 2006, 170-172; Ђ. Боровњак, *Архитектура и урбанизам Горњег Милановца са освртом на градитељство Чачка, Краљева и Крагујевца*, Чачак, 2007, 22-26.

Подигнута тако да доминира читавом околином, ова црквена грађевина лепо се уклопила у постојећи амбијент новоизграђене вароши. Без икакве сумње, она представља и најзначајније неимарско остварење Настаса Ђорђевића у његовој не толико дугој, колико плодној каријери.

Завршетак најважнијих грађевинских радова десно се онога момента када је над улазним порталом цркве постављен исклесан камени парапет са основним подацима о богомољи. Читајући овај ктиторски натпис сазнајемо да је храм посвећен празнику Свете Тројице, и да га је у спомен на брата војводу Милана Обреновића подигао кнез Милош.¹⁵

Трајање

Мештани Горњег Милановца нестрпљиво су ишчекивали завршетак радова, нескривајући понос што ће једна таква грађевина украшавати њихов град. Богатим прилозима, давали су и лични допринос ницању светиње, исказујући тако приврженост вери, тј. благонаклоност цркви. Један од највреднијих поклона свакако је била часна трпеза коју је 8. новембра 1862. године овдашњи управник поште Ђорђе Божовић приложио храму, наменивши је здрављу и успомени на своје најмилије.¹⁶

Задовољни, али и нестрпљиви, Милановчани су код архијерејских власти инсистирали на што скоријем освећењу цркве, упркос чињеници да још у целости није била готова, тј. опремљена. У писму, упућеном владици ужичком Јоаникију, крајем новембра 1862, не само да су тражили испуњење своје жеље, већ су и запретили тужбом, ако им се не изађе у сусрет. Да би избегао евентуалне проблеме, владика је одобрио поменути захтев. Сходно томе, окружни протојереј Петар Протић је 1. децембра

¹⁵ ИЗВОЛЕНІЯХ БОГА ОЦА ПОСПШВЕНІЯХ СЫНА И СОДЪИСТВІЕНІЯХ ДУХА СВАТАГО, НАЧИСА ЗДАТИ ХРАНИХ СЕИ ВО СЛІВЪ ЧЕСТЬ ПРЭСВАТЫА И ЖИВОНАЧАЛНЫА ТРОИЦЫ, ВО ГРАДЪ ГОР. МИЛАНОВЦЪ 1860. ЛЪТА ИЖАНВЕНІЯХ БЛАГОВЪРНАГО ГОСУДАРА И КНАЗА СРБСКАГО МИЛОША ОБРЕНОВИЧА 1-го ВЪ ПАМЯТ И СПАСЕНІЕ ДУШИ СВОЕГО БРАТА МИЛАНА СОВЕРШИША ЖЕ, ПРИ ВЛАДЪНИИ СЫНА ЕГО ГОСУДАРА И КНАЗА СРБСКАГО АНХИМА ОБРЕНОВИЧА 3-го 1862. ЛЪТА, речи су ктиторског записа постављеног тачно изнад главног улаза у милановачку цркву.

¹⁶ *Летопис*, 7.

(по старом календару), на празник Светог Андреје Првозваног, обавио свечани чин освећења новоизграђене и у потпуности још недовршене цркве.¹⁷ (Сл. 1).

Већ наредне године захваљујући тада младом и талентованом сликару Николи Марковићу, црква је добила иконостас. Његово прво самостално дело овакве врсте, чиниле су традиционално распоређене иконе, насликане јаким бојама.

Прича о подизању милановачког храма, трајала је дуже него што се могло претпоставити, али је и поред многобројних потешкоћа успешно приведена крају. Настала под покровитељством можда и најзначајнијег српског нововековног владара, она ће у годинама које следе, постати трајни симбол духовног и културног живота како града, тако и његових житеља.

Име Василија Боровњаковића, остаће забележено као прво на списку свештеника који су службовали у новоизграђеном храму. Њега ће 1875. наследити Стојан Николић, а до почетка Првог светског рата место старешине обављаће Стеван Ракић, затим Петар Суботић, Тадија Костић, Добросав Марковић и коначно два Поповића, Љубомир и Момчило.¹⁸ Свако од њих несебично се трудио да што боље одговори захтевима цркве и њене пастве. Ипак, од свих побројаних, најдубљи траг, без икакве сумње, оставио је прота Тадија П. Костић. Поред свакодневних парохијских обавеза, стижао је да се бави политиком, новинарством и књижевношћу. Након деценије и по проведене у Горњем Милановцу, године 1904. прелази у Ниш, где наставља каријеру свештеника и јавног делатника.

---

¹⁷ „Уочи Светог Аранђела, кад ми највише посла овде имамао, пишу ми, ајде да нам цркву осветиш, или ћемо се судити. Онда ми снисходећи њиховој слабости и неразумију, препоручимо окружном протојереју да им на Св. Андрију Светли Антиминс из старе цркве у нову, по правилу како пише у В. Требнику, пренесе и Св. Службу одслужи, саборно са нашим архијерејским благословом“, речи су из писма којима владика ужички извештава Митрополита Михаила, на који начин је освећена црква у Горњем Милановцу, АС, ПО-30:206, *Збирка митрополита Михаила*.

¹⁸ Постоје недоумице да ли је и протојереј Стеван Јаковљевић, неко време био свештеник милановачког храма. И док га Слободан Николић у свом Летопису сврстава у првог служитеља, државни шематизми из тих година „бележе“ га на другим функцијама. Видети више у: Г. Пауновић, *Делничан попис државних службеника, црквених и војних лица у Рудничком округу према државном шематизму 1852-1914*, ЗМРТК, 1, 175-176.

Најстарија фотографија цркве
настала око 1865. године

Свакодневница овадшње богомоље није се пуно разликовала од других цркава. Испуњена људима и молитвама, њиховим надама али и стрепњама, делила је судбину средине којој је припадала. Упечатљивог изгледа, посебно је блистала у данима слава или честих визитација српских владара. С тим у вези, остаће забележено да је августа месеца 1865. године, приликом посете кнеза Михаила Горњем Милановцу и околини, настала и прва фотографија храма Свете Тројице.¹⁹

Паралелно са редовним активностима, свештенство се трудило, да уз помоћ грађанства, не само одржава у примереном реду постојећи изглед црквеног објекта, него и да га у што већој мери улепша тј. унапреди. Тако је, на пример, средином 1901. овадшњи предузимач Анђелко Васић

израдио тротоаре и поставио олуке на цркви. Укупна цена његовог рада износила је 1766 динара.²⁰

Првобитна „тараба црквеног дворишта“, сачињена од дрвета и прућа, замењена је новом, масивном и у гвожђу искованом оградом, истовремено када је подигнута зграда Парохијског дома. Година поменутих догађаја није сачувана, али се претпоставља да се то могло десити мало после завршетка радова на изградњи цркве.

¹⁹ Ауторство овог, испоставиће се, најстаријег снимка не само цркве Свете Тројице, већ Горњег Милановца уопште, приписује се београдском фотографу Анастасу Стојановићу.

²⁰ АС, МПЦ, Ф IV р 38/901.

Изглед храма с почетка XX века

Смештен у доњем делу порте, Парохијски дом нестао је са лица земље почетком Другог светског рата.²¹ Без обзира што данас нема пуно сачуване историјске грађе која ће детаљније сведочити о „кући цркве горњомилановачке“, један догађај са почетка XX века остао је забележен, и као такав, вредан је да се помене. Наиме, септембра месеца 1903. потписан је уговор између цркве и Округа рудничког по коме је зграда Парохијског дома издата на три године команди X пешадијског пука за укупну суму од 3420 динара.²²

²¹ Р. Гачић, *Црква Свете тројице у Горњем Милановцу*, Духовне речи, Горњи Милановац, 2001, 83.

²² АС, МПсЦ, Ф V р 69/903.

Шта је приморало свештенство на овакав потез није познато, али се може претпоставити да је имало везе са изгубљеним парничним спором против овдашњег механџије Саве Нешића. По одлуци првостепеног општинског суда из фебруара 1898, црква је била дужна да исплати свом некадашњем тудору и рачунопологачу суму од 5000 динара, и тако му надокнади наводни дуг настао још 1880. године. Пуних шест година трајала је борба у којој је доказано, да су оптужбе базиране на фалсификованим доказима, биле лажне и неосноване, па су сви могли да одахну. Тако је вољом правде свештенство сачувало образ, а црква своју имовину.²³

Улазак у шесту деценију трајања значио је за милановачку светињу почетак великих искушења протканих честим страдањима. Већ током Првог светског рата, услед пљачкања аустроугарских окупационих снага, црква ће остати без сва три звона и највреднијих богослужбених ствари. Укупна штета само на звонику износила је 9695 ондашњих динара.²⁴

На срећу рат се некако завршио, али ни дани слободе нису, барем што се цркве тиче, деловали много боље. Похарана, без новца и помало заборављена од верника, морала је што пре наћи излаз из такве ситуације и кренути даље.²⁵ У почетку, док се ситуација још није побољшала, најаву обреда вршена је тако што се чекићем ударало „у гвоздену штанглу од железничке шине“ постављену испред храма. На иницијативу новопостављеног свештеника Добривоја Страњаковића, и захваљујући новчаним прилозима осиромашеног становништва, у Крагујевцу је, већ 1919, за потребе милановачке цркве изливено прво послератно звоно.²⁶

Још два звона неопходна „за оглашавање службе божије“ стигла су у варош под Рудником, и то као дарови банкарка Михаила Драгићевића, односно трговца Петра

²³ АС, МПСЦ, Ф I р 64/904.

²⁴ Поступајући по захтеву, Министарства вера Краљевине СХС, свештеник Добривоје Страњаковић, послао је 1. фебруара 1923. године пут Београда *Пријавни лист* у коме је таксативно навео штету насталу на цркви деловањем „непријатељских“ војника, АЈ, Ф 69, фасц. 67, Ј 110.

²⁵ *Преглед цркве епархије жичке* (у даљем тексту Преглед), год. I, бр. 5, 1. децембар 1919, 143-144.

²⁶ *Руднички гласник*, год. II, бр. 13, 11. март 1934, 3.

Милановића.²⁷ Поклони, двојице угледника потеклих са ових простора, а трајно настањених у Београду, значили су много у консолидацији црквених прилика.

Када је током летњих месеци 1923. предузимач Петар Татовић обавио неопходне грађевинске радове и на парохијском дому, помислило се да су ратни ожиљци колико-толико зацељени и да долазе срећнија времена.²⁸ Међутим, Горњи Милановац и његову светињу убрзо ће задесити нова велика невоља. У недељу 15. маја 1927. године читав рудничко-таковски крај погоднио је страховит земљотрес. Међу објектима који су том приликом највише општењени, били су црква и њен парохијски дом. За разлику од потреса из 1893, када се само „крст видно клатио“, овога пута настале су озбиљније пукотине на звонику и унутрашњим сводовима. Црквена кућа, остала је без оба „калкана“, с тим да је део једног пао у собу проте Страњаковића, а други на суседну кућу апотекара и тадашњег председника општине Драгољуба Скубица.²⁹ Сем великих општењења, није било људских жртава. Новац за санацију штете обезбеђен је тако што је 1929. после низа перипетија, уз крајње неповољне услове отплате, подигнут кредит у износу од 80000 динара код Државне хипотекарне банке.³⁰

Иако оптерећена разним потешкоћама, милановачка црква остала је препознатљива по својој улози духовног средишта рудничко-таковског краја, окупљајући око себе све оно најбоље што је ова средина имала. Велики број предавања, концерата, свечаности и прослава из тог доба, најбољи су доказ наше тврђе. Једна од најбоље организованих манифестација, ако не и најбоља, одржана је на Духове, тј. први дан Св. Тројица 1935. када је обележено 700 година од смрти Светога Саве. На позив намесника Добривоја Страњаковића, у прослави су поред школских установа и грађанства узеле учешћа и све овдашње културне, односно друштвене организације.³¹

²⁷ Укупна вредност оба звона износила је 60000 тадашњих динара, *Руднички гласник*, год. III, бр. 50, 6. јануар 1935, 4.

²⁸ АЈ, Ф 69, фасц. 69, Ј 112.

²⁹ *Таково*, год. III, бр. 28, 1. април 1893, 2; *Политика*, бр. 6843, 16. мај 1927, 3.

³⁰ АЈ, Ф 69, фасц. 69, Ј 112.

³¹ *Преглед*, год. XVII, бр. 7-8, 1. јул 1935, 212-213.

Посебно свечано било је и крајем августа 1937. када је у Горњем Милановцу боравио владика Николај Велимировић. Нега је пред црквом „сачекало са крстом, јеванђељем и иконама свештенство на челу са Драгомиром Поповићем, који га је са неколико топлих и пробраних речи поздравио.“ Током литургијског обреда владика је произвео већ поменутог Добривоја Страњаковића у чин протојереја. Трудом и залагањем на обнови и враћању некадашњег сјаја цркве, он је за више од две деценије службовања у Горњем Милановцу стекао висок угледа, и неподељене симпатије свих.³²

Од људи који су у међуратном периоду значајно допринели просперитету цркве, унапређујући њен изглед и функцију, истицао се генерал Божидар Терзић. Да би сачувао успомену на почившу мајку, некадашњи министар војни, родом Милановчанин, приложио је последњој Милошевој задужбини емајлирани крст за Свети престо и један епитрахил проткан златом, укупне вредности 2000 динара, а године 1938. купио је и поклонито „нов часовник као најлепши украс за звоник.“ Сатни механизам био је израђен у радионици познате земунске фирме „Пантелић“, и подешен тако да може и ноћу „уз помоћ електрике“ показивати време. Истовремено, при врху све четири стране торња, налазила се бела уоквирена подлога на чијој површини је између бројева стајао натпис Мајка Јерина. Укупна цена драгоценог поклона износила је 17 000 динара.³³

Нови рат значио је и ново страдање, са којим се ни једно претходно, барем што се тиче цркве Свете Тројице, није могло поредити. Светећи се за претрпљене губитке, немачке оружане снаге запалиле су 15. октобра 1941. године Горњи Милановац. Тог дана је у пламену изазваном фосфорним плочицама за навек нестало око 90 процената ове мирне и питоме вароши. Уплашени становници, ужаснути призором који их је затекао, морали су се окупити на тргу кнеза Михаила. Одатле су жене и деца спроведена у црквену порту, а преко 100 мушких одраслих глава у Крагујевац, где ће већина њих

---

³² Проглашен за народног непријатеља од стране нових власти, Добривоје Страњаковић је стрељан у Крагујевцу 1944. године.

³³ О „завичајним“ активностима овог скромног и честитог човека видети у: А. Марушић, *Божидар Терзић – добротвор и задужбинар*, Слово Ђирилово, Гласило библиотеке Браћа Настасијевић, год. IX, бр. 9, 177-183.

бити стрељана. Међу таоцима нашла су се и два свештеника, Петар Љубичић тј. Добривоје Страњаковић.

Крајем следећег месеца, тачније 27. новембра, скоро замрли град, који је још мирисао на гареж и паљевину, бомбардовали су окупаторски авиони. Том приликом, црквену грађевину је од 18 бачених, директно погодило четири пројектила, два у олтарски простор, и по један у западни, односно северни део храма.³⁴

Преостало свештенство, заједно са мештанима, и поред скоро безизлазне ситуације, није се предавало. Добро организовани, брзо су почели са рашчишћавањем рушевина, желећи да, што је могуће пре, оспособе храм за богослужбену употребу. Како је и плоча часне трпезе, због општећења олтара, изнета у простор наоса, створили су се услови да на Ваведење Пресвете Богородице буде служена прва Света Литургија. Следеће године привремено су закрпљене олтарске пукотине, а непосредно по ослобођењу, уместо некадашње лимене покривке, стављен је цреп.

Потпуна санација црквеног објекта обавиће се у неколико фаза током шесте деценије XX века. Планирани радови подразумевали су замену крова на звонику, обнову западног дела цркве, унутрашње малтерење, односно кречење, као и лепљење камена на олтарском зиду. Када је 1960. уместо црепа поново постављен, заједно са олуцима, нови лим, милановачки храм је, барем што се спољашности тиче поново задобио свој

Олтарски простор непосредно после бомбардовања

³⁴ Истог дана, непосредно пре почетка бомбардовања, у цркви је одржан парастос у спомен на стрељане Милановчане, страдале у Крагујевцу.

некадашњи изглед. Најзаслужнији за свеобухватну обнову храма био је прота Петар Љубичић. Његовим ангажовањем, овај мукотрпан посао успешно је приведен крају.³⁵

Новоуспостављено друштвено уређење настало завршетком Другог светског рата, одредило је и милановачкој цркви другачију улогу и значај, него што је до тада имала. Такве, не баш повољне околности, приморале су је да се прилагоди и заједно са непоклобљивим верницима сачува свој идентитет, улогу и мисију.

У част стогодишњице постојања и деловања, извршено је, испоставиће се касније, још једно, али овога пута потпуно освећење храма Свете Тројице. Чињеница да је Свети престо услед бомбардовања изношен из олтара, утицала је да у недељу 16. септембра 1962. тадашњи владика жички Василије обави овај узвишени чин.³⁶ Завршетком Свете литургије, владика се обратио великом броју присутних, који су га пажљиво слушали.³⁷

Непуне две године касније, тј. 14. јуна 1964, Његово Преосвештенство освештало је и нови иконостас милановачке светиње. Разлог његове израде лежао је у чињеници да је претходни, услед бомбардовања 1941. био знатно оштећен. Укупно 25 икона, на лесониту, смештених у дуборезне орахове рамове, насликао је током 1963. професор Младомир Тодоровић из Београда.³⁸

Током седме, осме и девете деценије XX века овдашња црква заједно са свештенством, наставила је своју духовно-културну делатност, трудећи се да, на себи својствен начин, обележи сваки значајнији датум из пребогате историје рудничко-таковског краја. Средином септембра 1968, пригодним парастосом уз присуство преживелих ратника, обележен је јубилеј педесетогодишњице пробоја Солунског фронта. Новембра месеца исте године, приликом откривања споменика 1300 каплара, у „препуној цркви“ је пре

³⁵ С. Николић, *Летопис*, 100-116; Исти, *Стогодишњица Г. Милановачке цркве (1862-1962)*, Весник свештеничког удружења Југославије, год. XIV, бр. 317, Београд, 1962, 2.

³⁶ У претходном делу текста ми смо на основу писма владике ужичког Јоаникија, упућеног 12. децембра 1862. године митрополиту Михаилу, а које се данас чува у Архиву Србије, предочио да је он на основу молбе мештана милановачке вароши дозволио окружном протојереју Петру Протићу, мало освећење новоизграђене цркве.

³⁷ Милорад Бурић је током 1963. године у *Гласнику српске православне цркве*, (у даљем тексту ГСПЦ) прилогом *Освећење цркве у Горњем Милановцу*, детаљно описао поменућу свечаност.

³⁸ С. Николић, *Освећење новог иконостаса цркве у Горњем Милановцу*, ГСПЦ, год. XLV, Београд, 1964, 324-325.

Милановачка светиња после II светског рата

„поновног васпостављања наше патријаршије.“

Најзначајнији догађај из тог времена ипак је везан за обележавање црквене славе Светих Тројица 1971, када је после 33 године томе чину присуствовао лично један владика и то господин Василије.

Паралелно са поменутиим активностима, радило се на даљем уређењу црквеног објекта, али и побољшању услова за рад и живот свештеника. Године 1966, тачније 3. августа, Срески завод за заштиту културних споменика из Краљева, донео је решење по коме се храм Свете Тројице ставља под заштиту државе као културно-историјски споменик.

Деведесетих година прошлог века, милановачки верници су се услед промене друштвеног, али и вредоносног система, масовно вратили својој светињи. Бројност и учесталост њиховог присуства, значајно су помогли да црква после неколико деценија крајности и условно речено „тишине у раду“, поврати препознатљив утицај и сјај.

Службе Божије, од стране владике жичког господина Василија, рукоположен за свештеника Миломир Атанасијевић. Поменути чин био је први такве врсте, још од подизања храма 1862.³⁹

Свечана прослава поводом седам и по векова аутокефалости српске цркве организована је 14. октобра 1969. године, а на дан Усековања и Крстовдана, 1970, „када највише верника налазимо у храму“, обележено је пола века

³⁹ С. Николић, *Аетонис II*, 2-17.

Многобројни грађевински радови започети још тада, на црквеном објекту, подршком локалне средине, трају и данас. Захваљујући њима овдашњи храм заблистао је у пуном значењу те речи, а изградњом новог Парохијског дома стекли су се неопходни услови да црква и њено свештенство, организацијом многобројних трибина, промоција и предавања као некада, постану предводници духовног и моралног преображаја друштва.

Закључак

Последња задужбина кнеза Милоша Обреновића, а уједно и најзначајнија грађевина мајстора Настаса Ђорђевића, црква Свете Тројице у Горњем Милановцу, је током претходних 150 година, упркос многобројним успонима и падовима, опстала као најпрепознатљивији симбол духовности, вере и просвећености рудничко-таковског краја. Делећи судбину народа, често на ивици нестанка, снагом воље свог стада, спашавала се амбиса, враћајући се увек јача, лепша и боља.

Нама садашњима, припала је та част, али и обавеза да што је више могуће расветлимо њено настајање, трајање, и зашто не рећи, одолевање. Када се зна колика је њена вредност, утицај и значај, то је било најмање што смо могли за нашу цркву учинити.

Александар Марушић

СТАРИ ИКОНОСТАС СЛИКАРСКО ОСТВАРЕЊЕ НИКОЛЕ МАРКОВИЋА

Иконостас у дословном преводу са грчког значи носач за икону, али је у устаљеној терминологији значење сведено на конструкцију са иконама која у виду преграде одваја олтарски простор од других делова храма. Као таква она представља симболичну границу између материјалног и духовног, Неба и Земље, видљивог и невидљивог света, где се, између осталог, врши и обред претварања предложених у часне дарове, као најистакнутијег, али и најтајанственијег дела свете литургије, пре свега канона евхаристије.¹

Одмах по завршетку градње црква Свете Тројице добила је иконостас, рад познатог сликара XIX века Николе Марковића. Рођен у Пожаревцу 1843. године, прве сликарске поуке добио је од свог оца Милије. Своје сликарско образовање наставља код Стеве Тодоровића², једног од најугледнијих људи у уметничком животу Србије у другој половини XIX века. Касније одлази у Италију, где у Фиренци наставља своје образовање.

Из архивских извора је познато да је већ почетком шездесетих година Милија Марковић престао да се бави сликањем икона, посветивши се искључиво предузимачким пословима.³ Улогу главних сликара преузели су његови синови, Радован и Никола. Помагали су им сарадници, стални или повремене припадници њихове сликарске радњице.⁴

¹ З.М.Јовановић, *Азбучник православне иконографије и градитељства*, Београд, 2005, 197.

² Стева Тодоровић је формирао сликарску школу која се налазила у кући распопа Милије Марковића, а његови ученици били су Милијини синови – *Аутобиографија* Стеве Тодоровића, Нови Сад, 1976.

³ Ову тврђњу, између осталог, недвосмислено потврђује и један акт Конзисторије, од 26. јануара 1863. године, упућен Министарству просвете и црквених дела. Он се односи на израду иконостаса цркве манастира Манасије, и у њему се, поред осталог, каже: „Што се самог художника Милије тиче, приметити се има, да је он у свом послу само предузиматељ тога, а рад ће свршаван бити од људи стручни и у дрворезу и иконопису, и што је Милија на овај начин у више цркви иконостас на задовољство направно.“ (*Министарству просвете и црквених дела*, No 186, 26. јануара 1863. год: АС, МПС, II 325/1864, No 343).

⁴ Имена припадника и сарадника сликарске радњице Милије и Николе Марковића за сада не знамо, док Слободан Милеуснић, не наводећи изворе, каже да су се Марковићима често придруживали сликари Димитрије Посинковић и Јанко Лазаревић. Уп. С. Милеуснић, *Два прилога о српским сликарима друге половине XIX века*, Гласник, год.LXV, бр. 1 (Београд 1984), 18.

Упркос несистематском школовању у немачким центрима, у Паризу и Фиренци, Никола је брзо стекао углед у области црквеног сликарства и изради иконостаса. Већ 1870. године постао је редовни члан Српског ученог друштва. Према породичној традицији Марковић је насликао 25 иконостаса. Да ли ту улазе и они које је радио заједно са оцем? То је тешко рећи све до потпуног идентификовања свих његових иконостаса.

Горњомилановачки иконостас спада међу прва самостална дела Николе Марковића, датиран у 1863. годину, за којим се затим нижу његови радови у многим местима у Србији: Аранђеловцу, Ваљеву, Љубостињи, Пожаревцу, Лозници, Зајечару, Књажевцу, Белегешу и Обилићеву, да би сликарску каријеру завршио 1885. године својим за сада последњим познатим радом, иконостасом у Гроцкој. Године 1889. он умире.⁵ Сахрањен је на Новом гробљу у Београду. Његова смрт прошла је некако неопажено, јер је та година била испуњена драматичним политичким догађајима.⁶ Није чак споменута ни у извештајима Српског ученог друштва, чији је био члан, као ни у Српским новинама. У ретроспективи Марковићевих радова, горњомилановачки иконостас везујемо за његове сликарске почетке, а по свему судећи припада периоду после његовог путовања у иностранство. Натпис „Н. М. Марковић 1863“ који је оставио на престоној икони Богородица са Христом, говори у прилог мишљењу да је иконостас био самостално дело Николе Марковића. Иконе на иконостасу насликао је Никола Марковић, док је Милија био предузимач дрворезбарских и сликарских радова. Као што је било уобичајено и приликом сликања осталих иконостаса, Никола је, као главни мајстор, и на овом иконостасу осликао најрепрезентативније делове, док је рад на осталим иконама, постављеним у нижим и највишим зонама, и стога мање изложеним оку верника, препустио својим помоћницима, што се може закључити на основу ликовних одлика и пажљиве стилско-морфолошке анализе сликарства иконостаса.

⁵ П. Васић, *Сликарска породица Марковић*, Зборник Народног музеја, VII, Чачак, 1976, 16.

⁶ Краљ Милан је абдицирао у корист сина Александра. Годину дана раније упуњени су позиви уметницима за учешће на Париској изложби.

Оштећен за време бомбардовања 1941. године, иконостас је касније демонтиран (1963.) и остављен у једну просторију звоника без неопходних услова за чување и одржавање. На његовом првобитном месту налази се нови без већих уметничких вредности.

Остаци старог иконостаса угледали су светлост дана 1999. године, када се приступило делимичном чишћењу. Иконостас је практично сачуван само у деловима. Има неколико аутентичних фрагмената резбе, док су северне двери очуване у целини.

О томе како је изгледао првобитни иконостас цркве Свете Тројице (сл. 2) не постоје никакви писани подаци. Претпоставља се да је то био тип сведеног иконостаса са иконама распоређеним у три зоне (слика 1). Прву зону је чинио сокал који је био наглашен затвореном дрвеном конструкцијом, затим престоне иконе, царске и бочне двери и композиције изнад њих. Судаћи по северним дверима које су очуване у целини, претпоставља се да је у првој зони приказана флорална орнаментика коју је чинило стилизовано храстово лишће, гранчице и руже које излазе из ваза.⁷

Друга зона је била сведена на ширину која одговара доњој зони до краја престоних икона. Она се састојала од два реда са по шест овалних икона. У првом реду били су осликани Велики празници, а у другом су биле представе Апостола. Средишња икона у висини ова два реда била је представа Свете Тројице у ширини царских двери, вероватно уоквирена стубовима. Овакав тип олтарских преграда на које се у средишњи део поставља само једна велика централна икона, појављује се још 50-их или почетком 60-их година XIX века у Карловачкој митрополији.⁸

Трећу зону је представљао Велики крст са Деизисом. На тај начин била је наглашена вертикална осовина олтарске преграде која полази од царских двери, а завршава се Великим крстом.

Распоред икона на првобитном иконостасу био је традиционалан. На царским дверима била је приказана уобичајена сцена Благовести, на северним Арханђел Михаило, а на јужним се не зна шта је првобитно стајало.

⁷ Иста флорална декорација налази се на аранђеловачком иконостасу, такође рад Николе Марковића.

⁸ М. Тимотијевић, *Црква Светог Георгија у Темнишвару*, Нови Сад, 1996.

За горњомилановачки иконостас може се рећи да је Николино типско дело. Засигурно је, на основу стилске анализе, да је он био главни мајстор.⁹ Романтичарски расположен, са снажним осећајем за боју, Никола Марковић у ово своје сликарско дело уноси не само све своје иконописно знање, већ га сазидаје у духу оног полетног сликарског схватања које је било својствено најталентованијим уметницима тог времена. Ослобођено традиционалног поствизантијског формализма којим су се карактерисали готово сви иконостаси црква наших крајева, ово дело је прво сликарско остварење у околини Горњег Милановца и Чачка које раскида са свим иконографским и сликарским традицијама, одређујући иконописном сликарском стварању нове путеве.

На иконама уочљиви су стабилан цртеж, изражен осећај за моделацију ликова и обраду драперија, тежња ка динамичности композиције и волуминозности, богата палета. Преовладава благи контрастни колорит састављен од плавих, црвених и зелених боја на драперијама и топлых окерних и ружичастих тонова на фино моделованим ликовима у позадини. За постизање одређених ефеката сликар користи комбинацију пастуозних и лазурних наноса боје. Пастуозније су рађене драперије, а ликови и тела рађени су финим меканим лазурама.

Сачуване иконе старог иконостаса

Када су 1999. године, за време бомбардовања, пронађене иконе старог иконостаса, било их је укупно двадесет и две (заједно са крстом). Иконе су у доста лошем стању и потребна им је рестаурација. Рађене су на платну које је затим кашпирано на даску.

Мојсије и горућа кушина (Ѡ: книга МѠнеѠка Гл: Г. Ѡв) - (икона из парапетне зоне; 35 x 55 цм).

Богородица са малим Христом (МГГН БЖГД) - (престона икона; 171 x 73 цм).

---

⁹ Разлика између Николиног дела и дела његовог оца Милије је очигледна. Никола је школовани сликар, што је видљиво на његовим иконама у решењима анатомије, пропорција и колорита. Милија је сликар који је успео да направи компромис између традиционалног и новог. На његовим иконама видљиве су непропорционалност и архаичност која се задржала у детаљима.

Марковић је овакав тип Богородице, познат као Богородица Умиленија,¹⁰ сликао на скоро свим својим иконостасима.

Исус Христ (И҃С ХР҃С) - (престона икона; 171 x 73 цм).

Никола Марковић је један од ретких уметника који на својим престоним иконама подједнако слика Христа са јеванђељем и са небеским шаром.¹¹

Благовести (Благовѣштѣніе Прѣ Бѣци) - (царске двери; 83 x 30 цм).

Ово је класична сцена Благовести представљена на две иконе.

Свети Арханђел Михаило (архїгратїи҃гъ Анхїаїлъ) - (северне двери; 93 x 55 цм).

На дверима је у потпуности сачувана резба у облику стилизованог лишћа.

Тајна вечера (таїнаа вѣчѣра) - (62 x 94 цм).

Представа се налазила изнад царских двери.

Ослобађање Светог Петра из тамнице (апѣт: Дѣланїи глѣ кї стѣ зѣ ѣ) - (71 x 81 цм).

Ова икона¹² се налазила изнад северних двери.

Свети Атанасије и Свети Првомученик и архиђакон Стефан (Сѣтїи Атанасїи с: перкомѣ: и архї-дїакон Стѣфанъ) - (105 x 67 цм).

Икона (сл. 18) се налазила изнад јужних двери и поред централне представе светитеља, у средишњем делу има веће картуше са иконама Крунисање Богородице (горе) и Св. Константин и Јелена са Часним Крстом (доле). Картуши са јеванђелистима налазе се на угловима представе. У доњем десном углу су велика физичка оштећења - платно је поцепано и одвојено од даске, а сама даска трула и првоточна.

Циклус Великих празника је своје место на иконостасу, распоред и симболику добио у току 40-их година XVIII века у Карловачкој митрополији, захваљујући украјинским мајсторима.¹³ Њихов распоред је ишао у два смера – току литургијске

¹⁰ Стојећа фигура Бородице која придржава малог Христа обема рукама.

¹¹ М. Богдановић, С. Новчић, *Храм силаски Светог Духа у Краљеву*, Зборник Рудо поље, Карановац и Краљево, Београд - Краљево, 2000.

¹² Текстуални предлогач су Дела апостолска, глава 12, стих 7-8.

¹³ М. Тимотијевић, *Иконографија Великих празника у српској барокној уметности*, Зборник за ликовне уметности Матице српске 25, Нови Сад, 1989.

године или историјским распоредом збивања догађаја.¹⁴ Иконостаси Николе Марковића не поштују увек ово правило. Велики празници били су смештени у првом низу друге зоне, а одмах изнад њих, у овалним медаљонима биле су представе по два апостола

Света Тројица (СВТІАД ТРЦА) - (171 x 75 цм).

Ово је била централна икона у другој зони и заузимала је доминантно место на иконостасу.

Крштење Христово (Кр...еніє (Хр҃тово)) - (98 x 48 цм).

Преображење Христово (Прѣоб... Хр҃тово) - (98 x 48 цм).

Свети Апостоли Павле и Јован (С: ап: П(а)вѣл С: ап: Іованнѣ) - (98 x 48 цм).

Крст - (70 x 60 цм сликани део).

Композиција је потпуно уништена. Боја је испрана, тако да се само назире лик распетог Христа у силуети.

Богородица - (95 x 35 цм).

Налазила се поред крста у оквиру сцене Деизиса.

Павле Васић је период око 1870. године оценио као време када је Никола Марковић био „у пуном напону снаге и посесији заната, па је важне иконостасе обрадио сам без очеве помоћи“.¹⁵

У погледу стила, горњомилановачке иконе показују два елемента која су уједно и препознатљива карактеристика Марковићевог сликарства. То су композиција и колорит. Композициона решења остављају утисак прегледности, нема пренатрпаности, постоји склад у погледу односа између фигура. Главна личност сцене се јасно издваја као носилац радње, композиције су складне и прича је јасно испричана кроз сваку сцену. Никола Марковић је јако добар цртач, али се показао и као веома добар мајстор колорита.

На сачуваним иконама карактеристична је употреба златних нимбова, што је архаична нота. Овај детаљ у потпуном је нескладу са новинама које су приметне у

¹⁴ М. Богдановић, С. Новчић, наведено дело, 308.

¹⁵ П. Васић, *Сликарска породица Марковић*, Зборник Народног музеја VII, Чачак, 1976, 22.

Марковићевом сликарству. То показује да је његово сликарство донекле прожето традицијом. Увођење светлости у слику, у циљу појачане драматике, још је једна карактеристика његовог сликарства.

Сликарство Николе Марковића је историјско. Икона је била носилац историјске истине и морала је посматрачу јасно да прикаже представљени догађај, да исприча причу у сликама. Уметници су приступали сликању религиозних тема по правилима историјског сликарства. Сликара је био дужан да теме приказује доследно истини. Попштујући историјски контекст догађаја одабраног за приказивање, он је требало тачно да наслика физички изглед личности, емоционално стање, да аутентично прикаже одећу и предмете, као и место догађаја.¹⁶ Тумачење религиозног сликарства као историјске истине подразумевало је и обухватало категорију лепог према постулатима идеалистичке естетике прве половине XIX века.¹⁷ Поред истинитости, за добру слику била је нужна и лепота, која је неопходна за ублажавање и улепшавање реалности. Сликари су зато прихватили ликовне предлошке назаренских,¹⁸ тада најугледнијих европских решења у црквеном сликарству.

Строга је оцена Павла Васића да „Никола Марковић није прихватио ништа од Назарена пошто је његово сликарство много ближе реалности“.¹⁹ Он говори да је Марковић уметник који се формирао под утицајем Стеве Тодоровића и који је већи део сликарског века провео сарађујући са њим и био под утицајем оних решења које је Степа Тодоровић користио.

Са овим сликарским остварењем Николе Марковића шира јавност се први пут упознала 2001. године. Тада је приређена изложба на којој су представљене иконе²⁰ старог иконостаса.

Тања Гачић

¹⁶ М. Тимотијевић, *Религиозно сликарство као историјска истина*, Саопштења XXXIV, Београд, 2002, 374.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Сликарство Назарена напознато је на отпор у Србији и управо је то био један од кључних разлога што се на „ново“ гледало са одређеном опрезношћу и подозрењем. О Назаренима видети у: М. Јовановић, *Српско сликарство у доба романтизма 1848-1878*, Нови Сад, 1976.

¹⁹ П. Васић, наведено дело, 16.

²⁰ *Повратак иконостаса храма Свете Тројице у Горњем Милановцу*, каталог изложбе, Горњи Милановац, 2001.

ИЗ РИЗНИЦЕ МИЛАНОВАЧКЕ ЦРКВЕ СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ

Делећи судбину свога града и народа, милановачка црква Свете Тројице прошла је кроз Први и Други светски рат и иако је остала на својим темељима, доживела је друге, ненадокнадиве губитке. О томе нам сведочи непотпун и, с обзиром на значај овог храма у Милошевој Србији, скроман фонд његових драгоцених предмета. То је можда и разлог због кога црква и нема ризницу у пуном смисли речи, будући да она не постоји као посебно организована целина. Међутим, иако је остао мали број вредних литургијских и других предмета који потичу из периода од оснивања цркве до почетка XX века, они свакако заслужују да носе епитет ризничких драгоцености и имају вредност културног добра од националног значаја. Нажалост, за већину њих не знамо када су доспели у храм и ко их је даривао, будући да је у бомбардовању Горњег Милановца 1941. године поред саме цркве, страдала и њена архива. Једино дела на којима је остао забележен приложнички или уметников запис, говоре нешто више о себи. Данас се неке од тих драгоцености које су преживеле ратна разарања, пустошења и разношења, с пажњом и пијететом чувају у библиотеци цркве, смештеној у црквеном дому, док се друге налазе у самом храму – иконе и богослужбене књиге које су и даље у употреби, испуњавајући тако своју мисију која им је била одређена од њиховог настанка.

Иконе које припадају црквено-уметничкој збирци цркве Свете Тројице представљају низ вредних и занимљивих сликарских дела XIX века неких познатих иконописца, као што су Сретен Протић, Димитрије Посниковић, Ђока Путник, и других, који су остали анонимни. Другу целину чине иконе које су настајале и биле прилагане током XX па и XXI века, неке мање, неке веће вредности, и њима ће пажња бити посвећена другом приликом. Међу највреднија остварења у том скупу који је преживео све недаће кроз које је црква у својој историји прошла, издвајају се икона са представом два светитеља, дело Сретена Протића из 1833. године, икона Светог Великомученика

Георгија непознатог иконописца из 1858, два дела Димитрија Посниковића: Исус Христос из 1888. и Васкрсење Лазарево, приложено 1889. године, затим икона Свете Петке, рад Ђоке Путника из 1904. године и икона Богородица „Цвет који не вене“, непознатог мајстора и године настанка.

Икона са представом два светитеља, Сретен Протић, 1833. темпера на дрвету, 48,9 x 38,8 цм (сл. 2)

Икону са представом два светитеља, од којих је један Преподобни Јосиф Песмописац док је лик другог остао непознат услед његове велике општећености, насликао је Сретен Протић¹ 1833. године. О томе нам сведочи запис на њеној полећини, са биљним медаљоном у виду арабеске испод, који гласи: „**Сію іконѣ написа Сретенѣ Протичѣ Ѹченик ѿго 1833 лѣта у Негришорі**“. Представе Светог Јосифа Песмописца на иконама доста су ретке, тако да не можемо извести поуздан закључак који би светитељ могао да буде приказан поред њега. Скиптар у левој руци сведочи о његовом високом свештеничком чину - можда је то Свети Никола који је Јосифа спасао из тамнице у којој су га шест година држали јеретници?² Јосиф Песмописац у десној руци држи перо за писање, а у левој отворену књигу са стиховима које је данас тешко протумачити, што указује на његову посвећеност псалмопојању, будући да је он испевао каноне и стихире многим светитељима. Уз ореол светитеља са десне стране стоји сигнатура исписана белом бојом: „**Оцѣ Преподобни Іосифѣ Пѣснописецѣ**“.

¹ Сретен Протић је припадао уметничком кругу свога оца Јанка Јање Молера, од кога је и примио прве сликарске поуке. Рођен је у Негришорима 1814. године. Из епитафа на његовом споменику, сазнајемо да је умро 1848. и да је десет година био срески писар у Тијању, где му је отац био протојереј. Поред његових познатих остварења: царске двери у цркви Преображења у Придворици, икона Исуса Христа у цркви Светог Архистратига Михаила у Приликама, икона Светог Луке из цркве Светих Арханђела у Прилепцу, с правом су му приписане двери и престоње иконе у цркви брвнари у Прањанима као и царске двери из јабланичке цркве, Р. Станић, *Прилог познавању дела Јанка Михаиловића Молера, Сретена Протића и Алексија Лазовића*, Зборник радова Народног музеја, VII, Чачак, 1976, 131-149).

² О Јосифу Песмописцу: Владика Николај, *Охридски пролог*, Шабач, 2000, 237.

Ова икона је први познати датовани рад Сретена Протића.³ Очигледно да је то било репрезентативно дело (још увек су видљиви и трагови позлате), а по неким истраживачима,⁴ ово је и најквалитетнији рад из опуса овог мајстора. Инкарнат светитеља је изузетно фино третиран, драперије су пажљиво обликоване, цртеж је сигуран а колорит, у коме преовладавају црвенкасти и окер тонови, топао. Икону Јосифа Песмописца са непознатим светитељем пронашао је 1975. године историчар уметности Бранко Вујовић у поткровљу старе капеле Алимпија Т. Настасијевића из 1892. на горњомилановачком гробљу.⁵ Од тада се она брижљиво чува у цркви Свете Тројице.

**Свети Великомученик Георгије, непознати иконописац, 1858.
уље на платну, 57,5 x 41 цм (сл. 3)**

Свети великомученик Георгије на овој икони је представљен као господствени младић, са копљем којим је убио жадају и крстом, симболом своје мученичке смрти за хришћанску веру. У врху иконе појављује се анђео на облаку и пружа венац мучеништва да стави на светитељеву главу, изнад које је цинобером исписана сигнатура: „**СТ: ВЕЛКОМУЧЕНИК ГЕОРГИЈЕ.**“ У другом плану слике, иза Светог Ђорђа, пружа се бајковит предео са реком, усамљеним дрветом и замком испред кога је спашена принцеза. Доле десно, испод ногу светитеља читамо запис: „**ИКА ИКОНА ИЗОБРАЖЕНА СЕТ ЛЕЧТА ГОСПОДН. 1858**“ који нам, на жалост, не говори ко је аутор овог дела, али је бар остало забележено време његовог настанка - година 1858.

**Исус Христос, Димитрије Посниковић, 1888.
темпера на дрвету, 99,5 x 69,5 цм (сл. 4)**

Наспрам ружичасто-окер позадине, на верно дочараном облаку, фигура Исуса Христа доминира у свој својој величини и сјају. Спаситељ је приказан у мирној,

³ Р. Станић, *Прилог познавању дела Јанка Мисаиловића Молера, Сретена Протића и Алексија Лазовића*, Зборник радова Народног музеја, VII, Чачак, 1976, 137.

⁴ Р. Станић, *Нав. дело*, 138.

⁵ Б. Вујовић, *Царске двери војводе Молера*, Рашка банштина, 1, Краљево, 1975, 244.

сигурној пози, у благом контрапосту, десном руком благосиља „имјанословним“ благословом⁶ док у левој држи отворену књигу са исписаним речима: „**Блаженни слышатии слово Божіе**“, а његову главу окружује златни ореол са чијих страна је цинобером исписана сигнатура „**ПС ХР**“. Изванредно третиран инкарнат, благо руменило и осенченост, заједно са златом ореола, стварају утисак да светлост исјава из Христовог лика. У доњем левом углу цинобером је исписан и приложнички запис који гласи: „**3. јуни.1888. год. Овѣ Иконѣ приложи церкви Г. Милановачком за споменѣ своѣ ѿмрле деце сина Стевана Ђћимовића тргов. овд. и кћери Еле и за своѣ здравље мати Даница.**“

Једро овално лице са високим челом, коса, третман драперија, тоналитет боја (чак и боја Исусовог хитона и химатиона) припадају карактеристичном маниру Димитрија Посниковића (1814-1891). Реч је о изузетно плодном иконописцу чија се дела налазе у многим црквама широм Србије,⁷ а будући да се у цркви Светог Димитрија у милановачком селу Брезни налазе три иконе и једна осликана дарохранилица које је он израдио 1889. године, присуство и његових других дела у нашој средини не чуди.⁸ При томе, када упоредимо лик и иконографију Исуса Христа са милановачке иконе и престону икону на иконостасу цркве манастира Каменац у Честину, видимо да је подударање готово потпуно.⁹

Васкрсење Лазарево, Димитрије Посниковић, 1889.

темпера на дрвету, 44,1 x 32, 8 цм (сл. 5)

Икона Васкрсења Лазаревог јесте представа новозаветне сцене из Јеванђеља по Јовану: Исус Христос је васкрсао Лазара из Витаније, четири дана после његове смрти. Тај догађај је, према хришћанском учењу, метафора и најави свеопштег васкрса

⁶ Тзв. «имјанословни» благослов карактеришу прсти распоређени тако да обликују четири слова карактеристична за Исуса Христа: ІС ХС, што је у хришћанску иконографију уведено по приручнику Дионизија из Фурне.

⁷ У црквама од Кладова и Доњег Милановца, до Београда, манастира Раче на Дрини и Ужица.

⁸ То су престоне иконе Богородице са дететом и Исуса Христа, као и икона Свете мученице Катарине; в. у: Б. Вујовић, *Брезна, скица за културно-историјску монографију насеља*, Зборник радова Народног музеја, XI, Чачак, 1981, 22.

⁹ <http://www.gruza.rs/gruza/ni/kultura/manastir-kamenac>

приликом Христовог другог доласка на земљу.¹⁰ На овој икони Исус Христос, одевен у црвени хитон и плави химатион са ореолом око главе, представљен је у средишту композиције, у моменту када пред отвореним каменим гробом говори: „Лазаре, изађи напоље!“ (Јов. 11, 1-54). Поред њега су Лазареве сестре, Марта и Марија, које се радују зато што се њихов брат заиста подиже из гроба, док су иза Христоса његови ученици, као сведоци чуда Господњег, заједно са два човека који су подигли гробни камен. У дну иконе, испод сцене, читамо приложнички запис: „25 марта 1889. год. Ову Икону приложи цркви Г. Милановачкон Милослав Николић тежак из Белеречи за спомен умрлих: браћа Ђорђа снахе Саве синовацки. Трифун... синова: Јеврема и Петронија и шћерију Анке и Дарника“. Икона Васкрсења Лазаревог је такође рад сликара Димитрија Посниковића, а 25. март (по старом календару) 1889. године, када је она приложена цркви, јесте и крајњи датум њеног настанка. Поред претходне, ова икона била би други Посниковићев рад који се чува у цркви Свете Тројице, тако да је закључак¹¹ да је он њен аутор, још убедљивији.

Богородица „Ружа која не вене“
рад непознатог мајстора, друга половина XIX века
темпера на дрвету, 53,8 x 41,4 цм (сл. 6)

Икона Богородица „Цвет који не вене“ или „Ружа која не вене“ из ризнице цркве Свете Тројице¹² дело је непознатог, али врсног иконописца који је при том био свакако и врло образован, судећи по избору, или бар интерпретацији, изабраног предлошка. Представа Богородице „Руже која не вене“ била је омиљена иконографска тема солунских сликара и грчких гравера почев од 1700. године, од када постаје веома распрострањена међу православним балканским народима под Турцима. Њен најранији сачувани иконописани лик израдио је 1703. године мајстор Димитрије - Дичо, из

¹⁰ З. М. Јовановић, *Азбучник православне иконографије и градителства*, Београд, 2005, 122-124.

¹¹ Р. Гачић, *Црква Свете Тројице*, у: *Духовне речи*, прир. Борисав Челиковић, Горњи Милановац, 2001, 82.

¹² Од оснивања Музеја рудничко-таковског краја ова икона је изложена у сталној поставци.

југоисточне Тракије.¹³ У иконографском смислу, композиција Богородице „Руже која не вене“ развила се из деизисне иконе на којој су арханђели Михаило и Гаврило окруживали Богородицу Одигитрију као Царицу са малим Христом на крилу. Владарским атрибутима, царском престолу, круни, орнату и жезлу, у XVIII веку придружује се гранчица без трња са процветалим ружама.¹⁴ Наиме, овде се ради о непосредној илустрацији поздравних обраћања Приснодјеви Марији из Богородичиног акатиста (3. и 7. икос) у којима се Мајка Божија споминје као „изданак неувеле младнице“ и „цвет непропадљивости“. Својеврсна подваријанта Богородице Царице и „Руже која не вене“ јесте икона „Богородица од седам жалости“ Саватија Крабулећа из 1697.¹⁵ на којој она, у тренутку анђелског крунисања, придржава Богомладенца Христа са круном на глави, који стоји мајци у крилу, док она у својој левој руци држи три стручка процветалих ружица. На неким иконама овог типа, у позадини или у рукама Царице Мајке или Сина појављује се и клас жита, као илустрација стиха који изговара арханђеоло Гаврило: *Радуј се, као њива неорана која изнедри божански клас.*¹⁶

Управо на овај начин Богородица је приказана на икони из милановачке цркве: одевена у златовезни орнат (црно-зелену хаљину и црвени огртач) она у левој руци носи малог Христа који седи и држи клас жита, док у десној руци држи гранчицу без трња са три скерлетне ружице. Руже су и под ногама Христа Богомладенца, који у десној руци држи куглу, у левој скиптар, а такође је одевен у златоткани орнат, светло зелене боје. У горњем плану слике два арханђела полажу златну круну на Богородичину главу, док у рукама носе округле медаљоне са иницијалима „**MP ΘΥ**“ и „**IS ΧΣ**“. У овој интерпретацији учествују и Свети Никола са сигнатуром „**НИКОΛΑΕ**“ и Свети Јован „**ЄΤ ΙΩ**“ (бочно од

¹³ Љ. Стошић, *Богородица Пантонхара Дича Зографа*, [¹⁴ Љ. Стошић, *Нав. дело*, 153; М. Тимотијевић, *Црква Светог Георгија у Телишвару*, Нови Сад, 1996, 101.](http://ebookbrowse.com/21-1-005-5-spisanie-2011-stosic-pdf-d314003611_268;иста, Српска уметност 1690-1740, Београд, 2006, 153.</p></div><div data-bbox=)

¹⁵ Сматра се за изузетан пример српске варијанте ликовног тумачења једне од тема из репертоара „католичке маријанске побожности“, в. у: Љ. Стошић, *Српска уметност 1690-1740*, Београд 2006, 146; Д. Медаковић, *Барокне теме српске уметности*, у: Трагом српског барока, Нови Сад, 1976, 252-255; С. Петковић, *Сликаш Сава Крабулевић на размеђи XVII и XVIII века*, Зограф 33, Београд 2009, 159–166.

¹⁶ Као одговор на текст величања који се приписује арханђелу Михаилу: *Светла зоро, радуј се, једина, која носиш сунце Христа!* В. у: Љ. Стошић, *Богородица Пантонхара Дича Зографа*, 270-271.

средишње композиције) и српски светитељи Свети Сава „ст сава“ са књигом и Свети Симеон „СТІ СІМОН“ са моделом цркве у рукама, у левом и десном доњем углу иконе. Нажалост, остало је непознато ко је аутор овог првокласног дела свог времена, као и на који начин је оно доспело у милановачки храм. Разлистале руже у позадини Богородице и Христа могле су настати само после Дича Зографа и, иако сам стил подсећа на његовог сина, Аврама Дичова, не можемо са сигурношћу тврдити да је икона његов рад, али је можемо сместити у временски период друге половине XIX века.¹⁷

Поред описаних икона, уметничкој баштини XIX века припадају две престоне иконе: **Исус Христос и Богородица са малим Христом**¹⁸ (сл. 7 и 8), затим **икона Светог Јеванђелисте Луке** (сл. 9), две деизисне иконе са представама апостола - **Светог Вартоломеја и Светог Марка** (сл. 10 и 11), две иконе **Светог оца Николаја** (сл. 12 и 13), **икона Светог Архиђакона Стефана** (сл. 14), као и **икона са заједничком представом Светог Арханђела Михаила и Светог Николе** (сл. 15).

Света Петка - „Сvivo(a)sa st. Parascheva“, Ђока Путник, 1904. уље на платну, 112, 5 x 80,5 цм (сл. 16)

Икона Свете Петке, настала на самом прагу XX века, дело је српског иконописца Георгија Ђоке Путника (1851-1905),¹⁹ који се потписао у доњем десном углу слике, ћирилицом: *Ђока Путник 1904*, оставивши нам податак и о самој години настанка слике.

¹⁷ За наведене претпоставке о времену и могућем ауторству милановачке иконе *Богородица Ружа која не вене*, аутор текста велику захвалност дугује др Лиљани Стошић.

¹⁸ Ове иконе, које припадају типу Христа Пантократора и Богородице Одигитрије са малим Христом, биле су „пар“: имају исте димензије и исту иконографију, тако да су вероватно заједно биле престоне на иконостасу, вероватно из неке од цркава у близини. Не смемо одбацити ни могућност да потичу из првобитног храма вароши Деспотовице, цркве брвнаре посвећене Светом апостолу Томи. На првој икони је непотпун запис исписан белом бојом: „ОУ СОП; ЗАВЪЧІЙ ІСАННЪ .Ф.О.ЛКІ“, а на другој су исписана имена „ЖНЕКІ ДАДАНЪ .Ф.Е.О.ДОРЪ .Ф.Е.О.ДОСНО ІСАННЪ ДНАДАНЪ МАРТИ ДАНН...“, вероватно оних за чији спомен је приложена.

¹⁹ Сликар Георгије Ђока Путник рођен је 1851. године у Белој Цркви у Банату. Као дечак је ступио у радионицу Михаила Поповића, живописца из Оравице, ученика Павела Ђурковића. У родном месту је учио собосликарски занат који је усавршио у Новом Саду и Араду, да би се 80-их година XIX века посветио црквеном живопису и позлатарству. Насликао је већи број икона, црквених застава и иконостаса (цркве у Крушчици, Уљми, Малом Чаналу, Доњој Лупкови

Сигнатура светитељке *Cuvio(a)sa st. Parascheva* исписана латиницом, белом бојом у врху слике, заправо је њено име на румунском језику.²⁰ Разлог за то вероватно је румунско порекло поручилаца слике, чија су имена *Lazar si Maria Kacina 12/8 904*, такође латиницом, исписана у доњем левом углу.

Света Петка је насликана како стоји, одевена у црни мафорион, што је уобичајено за ову светитељку, са златном звездом извезеном у висини чела, и са знамењима мученице – крстом и палмином граном у левој руци и бројаницом у десној, коју је принела грудима. У сва четири угла слике налазе се барокизовани овални медаљони са допојасним фигурама светаца: у медаљону са сигнатуром „St. Pac Olimpie“ представљено је свештено лице седе браде, у црној одежди, са златотканим ораром и црном камилавком на глави, у левој руци држи подигнут крст а у десној затворену књигу; Арханђел Михаило са сигнатуром „St. Ar. Michail“, благо подигнутих крила, у десној руци држи ватрени мач а у левој своје терезије којима „мери душе“ на Страшном суду; медаљон са представом Светог Димитрија, сигнираног „St. M. M. Dimitrie“, налази се у доњем левом углу, а у медаљону доле десно, насликан је Свети Ђорђе - „S. M. M. Georgie“ - како се десном руком ослања о копље, док у левој држи крст и палмову гранчицу. Ово импозантно дело (и по својим димензијама) траженог сликара свог времена, Георгија Ђоке Путника, поседује више особина које указују на квалитет његовог умећа: природан инкарнат којим су дочарани благи изрази лица светитеља, њихове крупне и изражајне очи, верно представљена одећа и текстура тканина, богате драперије, тоналитет складних, пастелних боја, само су неке од њих. Нажалост, није познато на који начин и када је икона „Cuvio(a)sa st. Parascheva“ доспела у цркву Свете Тројице у Горњем Милановцу.

и Избишту). Са сином Јованом обновио је зидне слике Симеона Јакшића и Михаила Поповића у Саборној цркви у Вршцу (1898). Сликао је иконостасе и за цркве у Румунији (Нова Молдава, Мрчин, Агаднџ, Врањуц, Тегово, Нађ-Лак...) и израдио је неколико икона за катедралну цркву у Темишвару. О Ђоки Путнику писали су Мнодраг Коларић (*Putnik Đoka*, *Enciklopedija likovnih umjetnosti 4*, Zagreb 1966, 38) и Озрен М. Радосављевић (О. М. Radosavljević, *Belocerkvanski slikar Georgije-Đoka Putnik : (1851-1905) : (prilozi za monografiju)*, Bela Crkva, 1987). Поред иконе Cuvio(a)sa st. Parascheva није познато ниједно друго његово дело у нашој средини.

²⁰ Са једном примедбом: вероватно је уметник случајном грешком изоставио слово „а“ написавши „Cuviosa“ уместо „Cuvioasa“, што на румунском језику значи „побожна, преподобна“.

Путир

сребро, R базе 14,4 цм; R чаше 10,9 цм; висина 27,5 цм

Један од најдрагоценијих ризничких предмета милановачке цркве јесте путир израђен од сребра са богатим слојем позлате. На жалост, не постоји ниједан сачуван податак из његове историје, али ако је веровати усменом наслеђу свештенства цркве Свете Тројице, овај путир се налазио у олтару и користио се од самих почетака храма. Израђена техникама ливења, искуцавања, гравирања и резања, ова евхаристијска чаша на високој стопи посебна је по изузетно декоративној мрежи испреплетаних лозица, лишћа и цветића у свом средишњем делу.

Ризничким предметима цркве Свете Тројице припадају и два пара венаца (венчила или круна), који су некада употребљавани при обреду венчавања многих горњомилановачких грађана.

Пар венчила из 1899. године (сл. 17) чине два идентична венца елегантних пропорција пречника 18,8 цм, од којих један има висину 19,2 цм јер на свом средишту носи крст, док је други без сачуваног крста и има висину 14,2 цм. Оба венчила се састоје од хоризонталног обруча који носи три укрштене металне траке (тако да их укупно има шест) на чијем пресеку је место за аплициран крст. Оно што овом пару венчила даје посебно декоративну ноту јесу орнаменти у облику цвета који се налазе на таласастим постољима између металних трака. Приложнички запис, урезан на обручима, почиње на једној круни: „*Ана В. Марковић из Београда приложи ове венце црк. Г. Милановачкој за покој душе својих родитеља:*“ а наставља се и завршава на другој: „*Јереја Милана Протића и матере Анице 1899.*“

Пар сребрних венчила из XIX века (сл. 18) пречника су 18 цм, висине 13,7 цм, без крстова који су некада стајали у средишту пресека укрштених трака венца. Широка и масивна сребрна трака која чини основу венаца, украшена је нивозима идентичних полулопастих испупчења и једном глатком траком између њих, док се по ободу ка унутрашњости венчила пружа низ тролисних крстоликих орнамената.

Богослужбене књиге

У црквеној библиотеци храма Свете Тројице већ дужи низ година се чува богати фонд богослужбених књига штампаних у XVIII и XIX веку, углавном руског и српског порекла. Оне су ту доспевале најчешће као поклон – прилагане су цркви за здравље живих и вечити спомен и покој душа умрлих. Њихова вредност, између осталог, лежи у томе што из године у годину представљају све значајније и раритетније примерке штампане књиге. Оне су штампане у Москви, Будиму, Бечу, али и у новооснованој (24. маја 1831. године) Књажевској српској типографији кнеза Милоша Обреновића у Београду и Штампарији српске књижаре браће М. Поповића у Новом Саду.²¹ Поред тога, драгоцене и занимљиве и због многих записа које су међу њиховим корицама оставиле историјске личности, свештеници, приложници или други, некада изузетно уважени гости, који су посетили горњомилановачки храм.

Јеванђеље (ЕВАНГЕ) из 1779. године (л. II+492) значајно је из више разлога: као најстарија штампана књига у ризници милановачке цркве, као поклон руског цара Александра Николајевића II цркви вароши Деспотовице - храму Светог апостола Томе 1858. године, и као сведочанство о посетама истакнутих поглавара Српске православне цркве који су оставили своје записе и потписе на унутрашњим странама његових корица. (сл. 19)

Приложнички запис који се налази пре фронтисписа гласи:

„Ово свето и Богодуховено Евангелије благовољелоу Негово Величество царх и самодержацх целе Русіе АЛЕКСАНДЕРХ Николаевичъ II. святой цркви Б:Деспотовице храма Св: Апостола. Томе, наймилостивіе. Дана 2і. Юніа 1858. године. Примљено чрезъ Негово Превосъщенство Г. Иоанкіа Епископа Ужичко-Рѣдничкогъ.“ Овај запис је директна потврда постојања цркве Светог апостола Томе у вароши Деспотовици тј. Горњем Милановцу

²¹ Од краја XVI века српске књиге штампане су искључиво ван подручја Србије (у Римнику у Влашкој, у Јашнију у Молдавији, у штампарији Димитрија Теодосија и његовог сина Пана Теодосија у Венецији, штампарији Јозефа Курцбека потом Стефана Новаковића у Бечу, будимској штампарији Пештанског универзитета), све до друге половине XIX века када је у Београду прорадила Књажевска српска печатња (касније Државна штампарија, затим Београдски издавачко-графички завод) а потом и штампарија у Новом Саду, в. П. Ивић, М. Пешкићан, *Српско штампарство*, у: Историја српске културе, Горњи Милановац-Београд, 1994, 137-145.

пре подизања храма Свете Тројице, о чему иначе нема довољно документованих података.

Из фронтисписа књиге, који је украшен представом Свете Тројице у кругу, сазнајемо да је ово „Евангелие“ штампано у Москви месеца јуна 1779. године, у доба царице Јекатерине II Алексејевне Велике и њених наследника, сина, кнеза Павла Петровића и унука, великих кнезова Александра и Константина Павловича Романова. У повезу од црног сомота (37,1 x 22 cm) са посребреним апликацијама и са масивним, месинганим копчама, поред четири цела јеванђеља – по Матеју, Марку, Луки и Јовану, налазе се и делови из јеванђеља који се читају на јутрењу, на литургији, у недељу и све дане у седмици, затим делови који се читају у сваком месецу посебно, па делови који се читају специфично за одређену службу и они који се читају за нпр. освећење цркве, оснивање и обнављање града, у време суше, у време невремена, у страху од земљотреса, за Царицу, у нападу варвара, над болесним, за време пожара, кад се постризују монаси, за сваку молитву када се човек крсти, за брак, исповест и друго, а пред сам крај књиге следи „Јевангелија чтомаја“, тј. Јеванђеља која се читају на литургији на Велики четвртак и Велики петак (Страсна јеванђеља).

На почетку сваког од четири јеванђеља преко целе стране се налази бакрорез са приказом сваког од четири јеванђелисте: Свети Матеј (са нечитком сигнатуром и годином 1764); Свети Марко са својим симболом - лавом, сигнирано „Гри: ученик семен назаров 1764 год“; Свети Лука са волом, сигнирано „Гри: ученик алексеи андреев 1764 год“ и Свети Јован са орлом и непотпуном сигнатуром „Гр: ученик стева(н) ју...“.

На последњем листу књиге, на крају текста, налази се мала вињета и испод ње информација о цени по којој је она продавана (без повеза): „Цена две рубље педесет копејки без переплету“, а испод, у самом дну доле десно, потписао се, црним мастилом, митрополит београдски „Петр Јовановић“. На докоричном листу такође се налазе својеручни потписи других поглавара и великодостојника Српске православне цркве: зеленим мастилом „Патријарх Српски +Герман 14/1. Јули 1959 год.“, затим плавим мастилом „+Епископ Бањалучки Василије, 17-Јуна 1965. г.“, „Епископ Зворничко-тузлански +Донгин“, „Епископ Средње западно амерички +Фирмилијан 9 септ. 1967.“, док између њих

стоје и два потписа црним мастилом на грчком језику - митрополита солунског г. Пантелејмона са два пратиоца. У дну читамо запис: „+Ово свето Јеванђеље обновило 1957. године прота Венијамин Коробов, прота Петар Љубичић, свештеник Слободан Николић, Рајко Ђорђевић, Стана Обрадовић и Десанка Максимовић, молећи Господа Бога да им услиши молитве - 19/6 децембра 1957. г.+“.

Апостол (ДѢЛНИИ СВѢТЫХ АПОСТОЛѢ.) из 1795. године (л. П+ 231), књига штампана у Бечу, „Царствујушем граду Виени“, у штампарији Стефана Новаковића, месеца маја 1795. године, како сазнајемо из фронтисписа на почетку књиге.²² На полеђини листа фронтисписа налази се приложнички запис написан црним мастилом са иницијалним црвеним словом који гласи:

Овај Апостола приложи, Александерх. Протићх. учитель млаћн. Цркви горно-милановачкй, родомх изх Негришора, окружја чачанскогх срезх драгачевскогх, своле Отцу Сретену за душу, а свки за здравље. 1859. Год: 12. юлиа.

Занимљиво је да је дародавац ове књиге Александар Протић син Сретена Протића, иконописца чија се икона са представом два светитеља чува у црквеној ризници. Повез књиге чине дрвене дашчице, пресвучене кожом на којој су у техници слепог отиска изведене шаре: на предњој страни стилизовани крст од вегетабилних украса и орнаментални оквир уз ивице са срцоликим орнаментима у угловима. Једна копча је сачувана, док су од друге остали трагови. Као и сваки, и овај Апостол садржи Дела светих апостола и њихове посланице, које се, подељене на „зачела“ читају на богослужењу.²³ Његов текст је штампан црквеном ћирилицом.²⁴ На предзадњем докоричном листу остао је и један запис мастилом, писаним словима: „Којиврејем посланице свјатаго апостола павла чтеније Братија“.

²² Године 1770. бечком штампару Јозефу Курцбеку одобрено је монополско право на штампање српских књига које је он користио до своје смрти 1792. Тада је његову ћирилку штампарију, заједно с њеним монополом, откупио српски ентузијаста и новинар Стефан Новаковић.

²³ Б. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних појмова*, Београд 1990, 22.

²⁴ Г. Михаиловић, *Српска библиографија XVIII века*, Београд, 1964, 291.

Служабник (**СЛУЖБЕНИКЪ**) из 1825. године (л. IV+213) штампан је у Будиму, у „славено-србској Валахиској и источних језиков Типографији Краљевскога Универзитета“,²⁵ у доба архиепископа и митрополита карловачког Стефана и императора Франца Првог. Служабник (грчки „литургијар“) најважнија је књига византијског и словенског богослужења.²⁶ У повезу од дашчица пресвученим кожом браон боје са утиснутим орнаментисаним крстом у средини и бордуrom од флоралних и вегетабилних мотива, налазе се службе вечерње, јутрења и литургије Светог Јована Златоустог и Светог Василија Великог, као и Литургија пређеосвећених дарова и Литургија апостола Петра. Након фронтисписа са флорално-вегетабилном вињетом у којој је приказ Свете Тројице (Исус Христос, Саваот и голуб као Свети Дух), на полеђини првог нумерисаног листа (л. Iб) налази се бакорез *Распеће Христово*, са анђелом који скупља Христову крв у пехар.

Молебник (Молебникъ Пѣни) из 1838. године (II+123 стр.) штампан је у Београду у Типографији Књажевско-Србској, месеца јуна. Пре првог листа (на листу IIб) ове књиге, преко целе стране у правоугаоном пољу налази се графика *Распеће Христово*. Молебник, молитвеник или требник је књига која садржи, поред чинова Светих тајни, различите sacramentalне обреде везане за свакодневни живот парохије: погреб, молитве и чинови у вези са родом усева, са болестима, гладним временима и ратовима, чинове благосиљања и слично. Повез од тамно браон коже, исхабан од коришћења, на предњој страни носи бордуру од деветолисних вегетабилних орнамената, утиснути крст на постољу у средишњем делу и вињетце у сва четири угла, док се на полеђини налазе идентична бордура и вињета са утиснутим путиром на цветеликом постољу у средини поља. На задњем докоричном листу остало је графитном оловком забележено:

---

²⁵ Стефан Новаковић је после финансијског неуспеха 1796. године продао своје бечко предузеће будимској штампарији Пештанског универзитета, веома развијеној фирми која је објављивала књиге на многим језицима и која је затим деценијама држала монопол на штампање српских публикација у хабсбуршким земљама, све до оснивања Књажевске српске типографије у Београду 1831. године; в. П. Ивић, М. Пешикан, *Српско штампарство*, у: Историја српске културе, Горњи Милановац-Београд, 1994, 137-145.

²⁶ Д. Богдановић, *Стара српска библиотека*, Летопис Матице српске, Нови Сад, 1971, књ. 408, св. 5, 32.

„Посети цркву 13. Април
1899. год. ЈовРадовановић
Дра-Васић
Љуб Луковић
Лазар Поповић
Сви свршавајући
Богослови
Београдски“

Пентикостар (ПЕНТИКОСТАРИОНЪ) тј. **Триод цветни**, (Л. I+323+II) штампан у Бечу 1855. године, месеца марта, накнадно је укоричен у платнени повез од црвене чоје. Овом књигом обухваћене су службе од Лазареве суботе до Недеље свих светих.²⁷ Триод цветни о коме је овде реч садржи већи број занимљивих записа који нам, између осталог, преносе део свакодневнице, а уједно и догађаје који су оставили трага у тадашњој вароши. У врху листа 91а, изнад вињете, забележено је дрвеном оловком : „18 Априла 1874 године паде слана у ноћ и по/сатира све што је било слабо од не(...?). не дај јој Боже тако силу од сад“ и на маргини истог листа: „на велику Суботу 5 и 6 Априла на први дан ускрса падао снег и био мраз јаки да је све пропало – усев и воће 1903г.“ Поред тога, записано је да су „Живад. Мил. /Љуб. Шарчевић/ певали 2-VI/ 1895(?)г.“; као и „б. VI. 1971. – О храмовској слави, Св. Тројици, Владика жички Василије, служи овде св. литургију. Хаџија Слободан.“ Издвојићемо и једну белешку која се односи на саму књигу: „1978 г./ Преповеза и укоричи Пезуман Мифон Пегњатовић,/ бив. Старешина ман. Вујна од 24 марта 1954 г./ до 1 маја 1977 год. сада у ман. Враћевшници...“

²⁷ Ђ. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд, 1990, 351-352.

Октоих (ОКТОИХ) из 1857. године (Л. П+323+I), штампан у Москви, у Синодалној штампарији новембра 1857. године, најжалост у великој мери је оштећен зубом времена и других неприлика: повез од дрвених дашчица пресвучених светло смеђом кожом ослабљен је и похабан, на хрпту поцепан, на местима где су биле копче остале су металне плочице причвршћене ексерчићима, првих двадесетак листова као и неки листови у средини, изгладани су, исцепани... Иначе, Октоих или Осмогласник је богослужбена књига без које се не може замислити православно богослужење будући да садржи песме за сваки дан у седмици, груписане по „гласовима“ (грчки „ихос“) којих има осам (грчки „окто“), и који се у Недељи мигтара и фарисеја (од другог понедељка по Духовима до прве припремне недеље Великог поста), редом смењују сваке седмице. Интересантан је један запис у овој књизи који се налази са унутрашње стране задње корице, писан графитном оловком, тачније карикатура нечије главе и потпис „1 јуна 1880 1 јуна 1885 ВПавловић“ и нешто ниже „19. августа 1901. год. певао Радослав р. Николић богослов IV год.“.

Минеји из 1853. године

Минеј (што у преводу са грчког језика значи „месечник“) јесте књига која садржи службе, заправо црквене песме за вечерње, јутрење и литургију, за одређене празнике према датуму у календару – дакле, непокретне празнике.²⁸ Потпуни минеј, или минеј служабни, садржи по једну или више служби за сваки дан у години. Подељен је обично у дванаест књига, за сваки месец по једна, а почиње септембром, када и тзв. „црквена година“. „Комплет“ на такав начин подељених минеја из 1859. године, за сваки месец календара, чува се у библиотеци цркве Свете Тројице. Заједничко свим овим књигама јесте да су, иако приложене од различитих дародаваца, све укоричене у идентичан повез – јаке дрвене дашчице пресвучене светло смеђом кожом, са траговима месинганих копчи које су биле причвршћене ексерчићима, а на предњој страни у техници слепог отиска изведена је бордура од флоралних и вегетабилних мотива, док је у средишту отиснут

²⁸ Д. Богдановић, *Нав. дело*, 40.

грб Србије: двоглави орао са круном. То нам говори или да су све ове књиге набављане на истом месту (што није искључено, јер таквих места половином XIX века није било пуно) или да су заједно дате на коричење у исту књиговезницу. Подаци о месту и години штампања налазе се само на првом минеју из ове групе (Минеј месеца септембра): „Москва, Синодална штампарија, 1853. године, месеца јуна“. Међутим, како су по свим својим особинама књиге готово идентичне (осим, наравно њиховог садржаја) можемо претпоставити да су и остале штампане на истом месту.

Занимљиво је да је сваки од ових минеја заправо приложнички дар неког од житеља милановачке вароши или њене околине, и да су све књиге поклоњене у 1859. години. Тако је нпр. Минеј за месец август и Минеј за месец септембар цркви приложио Јанко Дмитровић 31. марта „себи за здравље и за вечити спомен, а своје оцу Дмитру и матери Пауни за душу“. Минеј за месец октобар поклонио је Јевто Ђорђевић, житељ милановачки за спомен супрузи Даници и себи, 22. августа. Минеј за месец новембар приложио је Алекса Капетановић, записавши на првом докоричном листу: „Писао Алекса Капетановић минеи цркви Светои троици у вароши Милановцу (житељ грабовички) у здравље домаћимљ и у здравље и вечити спомен у вароши Г. Милановцу 31. маја 1859 године“. Минеј за месец децембар приложио је Василије Лазић, милановчанин, „за славу и чест патрона свог Светог Николе и за здравље свое и своим домаћим“, 1. децембра, док је Минеј за месец јануар приложио абаџијски еснаф вароши Горњег Милановца 30. августа поменуте године, при чему се запис о учињеном дару пружа на два листа, будући да су наведена имена свих приложника, чланова овог занатлијског еснафа. Минеј за месец мај приложио је Марко Марић из Грабовице 3. априла, Минеј за месец април Грујица Ристановић, такође из Грабовице, 2. маја, док је Минеј за месец јун цркви поклонио Арсеније Благојевић „житељ јабланички“ 3. априла 1859. године. Минеј за месец јули прилог је још једног члана породице Марић из Грабовице, Матије Марића, 31. маја исте године.

Поред Служабника из 1825. године, у црквеној библиотеци се чува и **СЛУЖБЕНИК**. (IV+545 страна), штампан у Санкт Петербургу 1882. године. Ову књигу са доста општећених листова и са потписом свештеника Венијамина Коробова²⁹ („Свештени. Вениамин Коробов“) на првом листу, краси изузетно леп повез кога чине дашчице пресвучене бордо сомотом, а на предњој страни отиснут је (некада у златотиску) орнамент у виду крста, сидра и књиге који су уплетени у лозу бршљана. (сл. 21)

Требник или Парохијалник (VIII+248 страна) - **ПАРОХІАЛНИКЪ** **сирѣчь** **ТРЕБНИКЪ** - као што је уобичајено, у фронтиспису садржи најосновније податке: штампан је 1890. године у Београду (**въ Бѣлградѣ**), „При Благоверном Краљу Србском Господару Александру (Обреновићу): Благословением Преосвештеног Архиепископа Београдског и все Србии Митрополита Господина Михаила“ а ставили су га и приредили: Архимандрит Фирмилијан (код) Витомира Марковича и Павловича художника (уметника)“. Требник је богослужбена књига која садржи пре свега чинове свих Светих Тајни, а затим свештенодејства и молитвословља која се обављају за сваку „потребу“ верника (отуда и назив књиге).³⁰

Типик из 1891-2. године (л. X+421 страна) у повезу од картона пресвученог мрком кожом са бордуrom у виду грчко-римске шаре у којој је отиснуто (некада у златотиску) крупним словима „УСТАВ ЦРКВЕНИ.“ има опширан и врло детаљан фронтиспис који нас обавештава шта он садржи, као и када и где је штампан: „Велики Типик то јест Устав Црквени који садржи правила сваке поједине службе, свих празника Христових (Господских), Богородичних и Светих, као и правила из Триода постног и цветног, и других чинодејстава црквених по верним изворима допунио, посрбио и с благословом и дозволом Светог Архијерејског синода под 17. окт. 1891. М.449/снн.19.

²⁹ Прота Венијамин Коробов, пореклом Рус (1876-1958) сахрањен је на градском гробљу.

³⁰ В. Димитријевић, „Требник“- књига животворних духовних лекова, 16. јул 2009, <http://borbazaveru.info/content/view/1264/52/>

издао јереј Василије Николајевић, парох пришки и члан архидијецез, конзисторије. У Новом Саду, Штампарија српске књижаре браће М. Поповића 1892.“ Запис на унутрашњости предње корице црним мастилом у рукопису нас обавештава да је овај Типик био: „*Својина протојереја окр. Рудничког Љуб. М.Поповића*“.³¹

„**Јевангелија штомаја**“ - скраћено јеванђеље (43+I), штампано 1900. године у Москви, у Синодалној штампарији, јесте богослужбена књига која садржи јеванђеља која се читају на литургији на Велики четвртак и Велики петак, тзв. „Страсна јеванђеља“. (сл. 22) Примерак који се чува у библиотеци цркве Свете Тројице представља луксузно издање ове књиге, о чему сведоче употреба калиграфски израђених слова, златотисак, бројне вињете, бордуре...

На основу приложничких записа преписаних на идентичан начин на почетку већине богослужбених књига из XIX века, можемо закључити да је у неком моменту одлучено да се предузму мере да драгоцени записи буду сачувани од заборав. То нам сведочи да су наши преци који су бринули о храму, били свесни да располажу културно-историјским благом од значајне вредности.

³¹ У *Летопису цркве, града и парохија горњомилановачких у Горњем Милановцу (састављач: Слободан Д. Николић, свештеник 16/3-IX-1962. г. Грф. Милановац)*, каже се да је прота Љуба Поповић (1866-1942) рукоположен 1892. године, да је прешао Албанију у Првом светском рату, због чега је одликован златном медаљом а имао је надимак „Љуба Цин“.

Део Таковског грма

У свести народа, Таковски грм под којим су извршени договори за подизање Другог српског устанка, нераскидиво је везан за династију Обреновића. Приче људи таковског краја да се један стуб столетног храста одломно оне године када је умро кнез Милош (1860), а други када је убијен кнез Михаило (1868), забележио је генерал Јован Мишковић.³² Када га је олуја ишчупала из корена, била је то слутња пада династије Обреновић, што се заиста и догодило после убиства краља Александра и краљице Драге Обреновић. Сходно томе, можемо рећи да је, опет вољом Више Промисли, тај круг затворен. Након што је Таковски грм страдао 1901. године, један његов део је пренет у таковску цркву брвнару посвећену Светом Ђорђу, а други у цркву Свете Тројице у Горњем Милановцу, последњу задужбину кнеза Милоша Обреновића.

Део грма који се и данас чува у цркви Свете Тројице, тачније у Парохијском дому, има висину 121 цм, а пречник је у најширем делу 65 цм. Остали сачувани делови овог историјског храста, који је временом постао симбол слободе и српске државотворности, чувају се у Музеју Другог српског устанка у Такову и Природњачком музеју (некадашњем Музеју шумарства и лова) у Београду.

Ана Боловић

³² Ј. Мишковић, *Опис Рудничког округа*, Горњи Милановац, 2007, 131-132

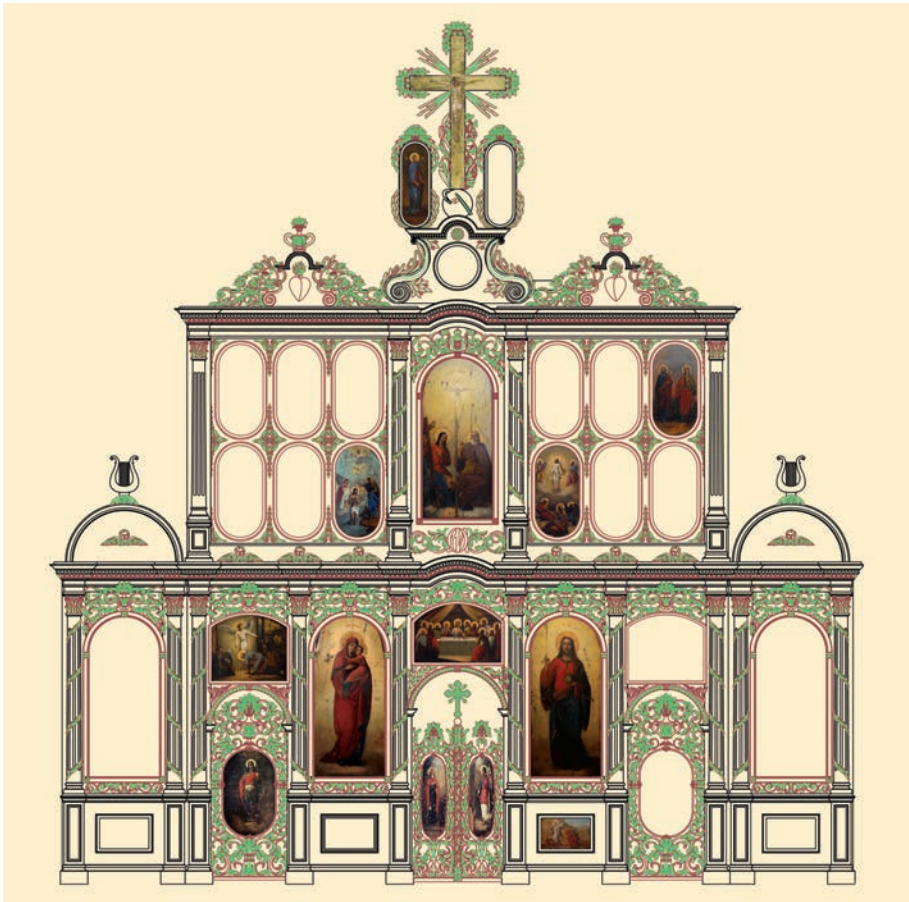

Ташковце!

У Свето-Милановској цркви, освештано тај дан,
 даје свако мило, Господи кад смо ми Шкопцим Светом
 мистина у храму, у коме нама тобога и, Шкоп,
 благословио нам Светомим Господом и КРАЉЕ
 које смо, да, Свето-Милановској цркви свима на-
 грешити и забавити сметало. Та кад смо и ми следо-
 јући од мене стигне Шкопим Светомостом. Но
 којом одма Т. Милановској обрати се нам, ја
 тимом, да им цркви свештено, на кој им ми
 освештано треба ошроу Протовера, да та мо им ошро
 цркви свештено, кад вистало где тога и ошвакоу
 та им, да се свештено. Но сам стам меду, та
 дошло, бај стам и сам, јер имам исцелова и ро-
 товојкоу и ошроу, та им старе цркви, и нову, и свеш-
 то вешам и тобога! Брзо иди свешта, и та им. Та, ја
 свештоу вешта, јер кад ми највише после свеш-
 та мо, и свештено на тај на нос, а да де ми
 цркви свештено, и да мо се стамити. — Онда ми
 емо ходити Шкопим свешта и меду, и та им, та ошроу
 Протовера, да им свешта Шкопим Светомим свештено
 и старе цркви у Новоу по вешаму, како та мо, и та
 та им, свешта, и св. Свешта, од меду са бога, с меду
 Шкопим свешта. Тако и свешта Протовера
 ошроу с нас и, та, и меду. **ТАЈ НЕ ПОСЛАМ НА ТР**
 Ваш Милановски Владикавиту

у Миланову
12. Dec. 1862.

Сл. 1. Писмо владике ужичког Јоаникија митрополиту Мнхану у коме се каже да је 1. децембра 1862, на дан Светог Андреје Првозваног, освешена новоизграђена црква Свете Тројнице у Горњем Милановцу

Сл. 2. Реконструкција иконостаса цркве Свете Тројицепо Покрајинском заводу за заштиту споменика културе, са изменама и допунама

Сл. 3. Икона са представом два светитеља,
Сретен Протић, 1833.

Сл. 4. Свети Великомученик Георгије, непознати
иконописац, 1858.

Сл. 5. Исус Христос, Димитрије Посниковић, 1888.

Сл. 6. Васкрсење Лазарево,
Димитрије Посниковић, 1889.

Сл. 7. Богородица „Ружа која не вене“
рад непознатог мајстора, друга половина XIX века

Сл. 8. Исус Христос,
непознати иконописац XIX века

Сл. 9. Богородица са Христом,
непознати иконописац XIX века

Сл. 10. Свети Јеванђелист Лука,
непознати иконописац XIX века

Сл.11. *Свети Апостол Вартоломеј,*
непознати иконописац XIX века

Сл. 12. *Свети Апостол Марко,*
непознати иконописац XIX века

Сл. 13. *Свети Отац Николај,*
непознати иконописац XIX века

Сл. 14. *Свети Отац Николај,*
непознати иконописац XIX века

Сл. 15. *Свети Архиђакон Стефан*,
непознати иконописац XIX века

Сл. 16. *Свети арханђел Михаило и Свети Никола*,
непознати иконописац XIX века

Сл. 17. *Света Петка - „Свијо(а)sa st. Parascheva“*,
Ђока Путник, 1904.

Сл. 18. *Свети Атанасије и Свети Стефан*

Сл. 19. Пар венчила из 1899. године

Сл. 20. Пар сребрних венчила из XIX века

Сл. 21. Службеник, Санкт Петербург, 1882.

Сл. 22. Јевангелија штомаја, Москва, 1900.

ПОПИС КАТАЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА

1. *Приложнички запис Јеванђеља из 1779. године*,
Библиотека храма Свете Тројице
2. *У Деспотовици*, Српске новине, год. XXIV, бр. 109, 26. септембар 1857, стр. 420
3. *У Горњем Милановцу*, Српске новине, год. XXVI, бр. 32, 14. март 1859, стр. 129
4. *Лицитација*, Српске новине, год. XXVII, март-април 1860. године
5. *У Г. Милановцу 9. маја*, Српске новине, год. XXVII, бр. 61, 24. мај 1860, стр. 243.
6. *Писмо ужичког епископа Јоаникија у коме извештава митрополита Михаила, да је црква у Горњем Милановцу посвећена „сошестествију“ Светог Духа*
АС, МБ, но. 723/860
7. *Основа цркве Свете Тројице у Горњем Милановцу*
преузето из: Радомир Станић, *Настас Ђорђевић мало познати градитељ 19. века*,
Зборник радова Народног музеја, Чачак 1969, стр. 155-163
8. *Ктиторски натпис на плочи изнад улаза у цркву Свете Тројице*
9. *Трошкови изградње цркве Свете Тројице*,
АС, ЗМП-МФ: 7782
10. *Часна трпеза*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
11. *Писмо владике ужичког Јоаникија у коме извештава Митрополита Михаила, да је црква у Горњем Милановцу освешћена на празник Светог Андреје Првозваног 1. децембра 1862. године*
АС, ПО-30:206, Збирка митрополита Михаила
12. *Изглед старог иконостаса пре демонтажања*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
13. *Део првобитног иконостаса*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
14. *Најстарија фотографија милановачког храма, око 1865. године*
оригинал у власништву Мирослава Александрића из Младеновца
15. *Свештеници испред горњомилановачке цркве 1916. године*
Фотографија, МРТК, И-607
16. *И. П. Епископ Жички Г. Сава*, Таково, бр. 17, 19. јул 1890, стр. 4
Библиотека Музеја рудничко-таковског краја
17. *Изглед цркве из 1906. године*
Фотографија, МРТК, И-899

18. *План „црквене куће“, тј. Парохијског дома израђен 1923. године*
АЈ, Ф 69, фасц. 69, Ј 112
19. *Прослава Дана трезовне омладине.*
У позадини се види првобитан изглед Парохијског дома
Фотографија, МРТК, И-799
20. *Дочек краља Александра Карађорђевића на Тргу кнеза Мисаила 7. маја 1933. године*
У позадини се види зграда обновљеног Парохијског дома.
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
21. *Пријавни лист евидентиране штете на цркви Свете Тројице током Првог светског рата*
АЈ, Ф 69, фасц. 67, Ј 110
22. *Дародоваци и приложници цркве Гфр. Милановачке, Руднички гласник, год. II, бр. 56, 6. јануар 1935, стр. 4*
Библиотека Музеја рудничко-таковског краја
23. *Рачун и протоколи отправке цркве*
АЈ, Ф 69, фасц. 69, Ј 112
24. *Молба за помоћ цркви због последица земљотреса*
АЈ, Ф 69, фасц. 69, Ј 112
25. *Прослава Светосавске године, Преглед цркве епархије жичке, год. XVII, бр. 7-8, 1. јул 1935, стр. 212-213*
Библиотека Музеја рудничко-таковског краја, инв. бр. 149
26. *Владика Николај Велимировић у Горњем Милановцу*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
27. *Бранка Деловић и Стојан Солујић са сватовима испред цркве 1934. године*
Фотографија, МРТК, И-975
28. *Спаљени град*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
29. *Изглед милановачке цркве непосредно после бомбардовања*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
30. *Спаљени Парохијски дом*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
31. *Оштећени олтарски простор цркве*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
32. *После бомбардовања – поглед изнутра*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
33. *Рушевине*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
34. *Прота Добривоје Страњаковић са добровољцима приликом рашишавања рушевина цркве*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја

35. *Изглед цркве током ратних година*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
36. *Војник и црква*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
37. *Народ у црквеном дворишту*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
38. *Прослава Божића у Горњем Милановцу 1945. године*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
39. *Његово Преосвештенство владика жички Василије приликом освећења цркве 16. септембра 1962. године*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
40. *Г. Милановац – Рудничка улица, 1911.*
Фотографија, МРТК, И-738
41. *Таковска улица*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
42. *Горњи Милановац - Пијаци, 1939.*
Фотографија, МРТК, И-168
43. *Зрада цркве педесетих година XX века*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
44. *Горњи Милановац – Азубићска улица, шездесете године XX века*
Фотографија, МРТК, И-813
45. *Црква у Горњем Милановцу, седамдесете године XX века*
Фотографија, МРТК, И-807
46. *Црква Свете Тројице осамдесетих година XX века*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
47. *Деведесете године XX века*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
48. *Савремени изглед цркве*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
49. *Армијски ђенерал Божидар П. Терзић (1867-1939)*
Фотодокументација Политике
50. *Торањ цркве Свете Тројице*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
51. *Механизам сата*
Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја
52. *Сат на торњу цркве Свете Тројице, 1938.*
R-76 цм, МРТК, И-264.

53. Момчило Настасијевић, *Како се сазда наша богомоља*
54. *Мојсије и горућа кутина*, 35 x 55 цм
уље на платну, кашинано на даску¹
55. *Богородица са малим Христом*, 171 x 73 цм
56. *Исус Христ*, 171 x 73 цм
57. *Благовести*, 83 x 30 цм сваки део посебно
58. *Свети Арханђел Михаило*, 93 x 55 цм
59. *Тајна вечера*, 62 x 94 цм
60. *Ослобађање Светог Петра из тамнице*, 71 x 81 цм
61. *Свети Атанасије и Свети Првомученик и архиђакон Стефан*, 105 x 67 цм
62. *Света Тројица*, 171 x 75 цм
63. *Крштење Христово*, 98 x 48 цм
64. *Преображење Христово*, 98 x 48 цм
65. *Свети Апостоли Павле и Јован*, 98 x 48 цм
66. *Богородица*, 95 x 35 цм
67. *Крст*, 70 x 60 цм сликани део; уље на дасци
68. *Икона са представом два светитеља*, Сретен Протић, 1833, темпера на дрвету, 48,9 x 38,8 цм
69. *Свети Великомученик Георгије*, непознати иконописац, 1858, уље на платну, 57,5 x 41 цм
70. *Исус Христос*, Димитрије Посниковић, 1888, темпера на дрвету, 99,5 x 69,5 цм
71. *Васкрсење Лазарево*, Димитрије Посниковић, 1889, темпера на дрвету, 44,1 x 32, 8 цм
72. *Богородица „Ружа која не вене“*; рад непознатог мајстора, друга половина XIX века, темпера на дрвету, 53,8 x 41,4 цм
73. *Исус Христос*, непознати иконописац XIX века, темпера на дрвету, 58,7 x 40,3 цм
74. *Богородица са Христом*, непознати иконописац XIX века, темпера на дрвету, 58,7 x 40,3 цм
75. *Свети Јеванђелист Лука*, непознати иконописац XIX века, темпера на дрвету, 41,8 x 25,7 цм
76. *Свети Апостол Вартоламеј*, непознати иконописац XIX века, темпера на дрвету, 42,2 x 31,7 цм
77. *Свети Апостол Марко*, непознати иконописац XIX века, темпера на дрвету, 42,2 x 30,8 цм
78. *Свети Отац Николај*, непознати иконописац XIX века, темпера на дрвету, 40 x 30 цм
79. *Свети Отац Николај*, непознати иконописац XIX века, уље на платну, 63 x 47,5 цм
80. *Свети Архиђакон Стефан*, непознати иконописац XIX века, уље на платну, 63x 47 цм
81. *Свети арханђел Михаило и Свети Никола*, непознати иконописац XIX века, уље на платну, 85,4 x 57,5 цм
82. *Света Петка - „Сivio(a)sa st. Parascheva“*, Ђока Путник, 1904, уље на платну, 112, 5 x 80,5 цм
83. *Путвр*, позлаћено сребро, пречник базе 14,4 цм, пречник чаше 10,9 цм, висина 27,5 цм
84. *Пар венчила*, 1899, нерђајући челик, пречник 18,8 цм, висина 19, 2 и 14,2 цм
85. *Пар венчила*, XIX век, сребро, пречник 18 цм, висина 13,7 цм

86. *Јеванђеље*, Москва, 1779. (Л. II+492)
87. *Апостол*, Штампарија Стефана Новаковића, Беч, 1795. (Л. II+ 231)
88. *Служабник*, Типографија Краљевског Универзитета, Будим, 1825. (Л. IV+213)
89. *Молебник*, Књажевско-Србска Типографија, Београд, 1838. (II+123 стр.)
90. *Минеј за месец новембар*, Синодална штампарија, Москва, 1853. (Л. II +301)
91. *Минеј за месец септембар*, Синодална штампарија, Москва, 1853. (Л. III +278)
92. *Пентикостар (Триод цвети)*, Беч, 1855. (Л. I+323+II)
93. *Служабник*, Санкт Петербург, 1882. (IV+545 страна)
94. *Требник (Парохсијалник)*, Београд, 1890. (VIII+248 страна)
95. *Типик*, Штампарија српске књижаре браће М. Поповића, Нови Сад, 1892. (X+421 страна)
96. *Јевангелија штомаја*, Синодална штампарија, Москва, 1900. (43+I)

На насловној страни:

Фотографија цркве из 1906. године, МРТК, И-899

На 4. страни корице:

Путир из XIX века, власништво цркве Свете Тројице

Изложба је реализована уз финансијску подршку Општине Горњи Милановац
и Компаније „Дунав осигурање“

Издавач:

Музеј рудничко-таковског краја, Горњи Милановац

За издавача:

Милош Николић, директор

Аутори изложбе:

Ана Боловић

Александар Марушић

Текстови у каталогу:

Александар Марушић

Тања Гачић

Ана Боловић

Дизајн каталога и изложбених паноа:

Радојко Петровић

Вељко Тројанчевић

Лектура и коректура:

Миријана Мокровчак Глишовић

Фотографије:

Саша Савовић

Фотодокументација Музеја рудничко-таковског краја

Фотодокументација Мирослава Александрића

Сарадници:

Прена Мандић

Милан Чаворовић

Штампа:

NBS graf, Горњи Милановац

Тираж: 300

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.222(497.11)-523.4(083.824)
726.54(497.11)(083.824)

БОЛОВИЋ, Ана, 1976-

Црква Свете Тројице у Горњем Милановцу :
настајање и трајање : изложба у част 150
године постојања, 14. октобар - 13.
новембар 2012, Горњи Милановац / Ана
Боловић, Александар Марушић, [Тања Гачић] ;
[фотографије Саша Савовић]. - Горњи
Милановац : Музеј рудничко-таковског краја :
Црква Св. Тројице, 2012 (Горњи Милановац :
NBS graf). - 59 стр. : илустр. ; 16 x 16
cm

Тираж 350. - Напомене и библиографске
референце уз текст.

ISBN 978-86-82877-47-9

1. Марушић, Александар [аутор], 1977- 2.

Гачић, Тања [аутор]

а) Горњи Милановац - Црква Св. Тројице -
Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 193954828